

טראומה קווירית אורבנית

גילי הרטל וחוץ משגב¹

במאמר זה אנו מציעים את המושג טראומה קווירית אורבנית ומנתחים אותו דרך המקרה של תנועות חברתיות ואקטיביזם מקומי הפועלים בשנים האחרונות בשתי הערים המרכזיות בישראל: תל אביב וירושלים. ההמשגה מבוססת על פיתוח, הרחבה וחיבור מקורי של שני מושגים קיימים: טראומה קווירית וטראומה אורבנית, שנידונו כל אחד בנפרד בהקשרים אנליטיים ודיסציפלינריים מובחנים. היות שמוקד הדיון והתרומה המרכזית של ההמשגה החדשה נעוצה מבחינתנו בהטמעה של תיאוריה קווירית ולימודי מיניות אל תוך שדה הידע העוסק בפוליטיקה והבניה של המרחב,² בחרנו להגדיר את המושג כך שהממד הקווירי שלו מופיע לפני הממד האורבני-מרחבי ולא להפך.

המאמר מפתח מושג לקסיקלי הנשען על ניתוח זירה של אקטיביזם להט"בי קווירי-עירוני תוך שאיבה משתי זירות מחקריות: מצד אחד הכתיבה על טראומה קווירית, שהתפתחה בעקבות מגפת האיידס ותוצריה בשדה האקטיביזם הלהט"בי, ולצידה התיאוריה הקווירית, שעוסקת במיעוטים מיניים ומגדריים כסובייקטים שחייהם מושפעים מתחושות בושה ופחד וכתוצרים של חיים בחברה הטרוסקסיסטית אלימה ומדירה; מצד שני אנו שואבים משדות המחקר הסוציולוגי והמרחבי והטיפול שלהם בטראומה אורבנית והבנייתה החברתית, ובוחנים כיצד היבטים של אלימות משתלבים במבנה המרחבי האורבני דרך אירועים טראומטיים של אסון והרס ובאמצעות אקטים מרחביים של הנצחה, אתרי זיכרון פרטיים וציבוריים, ואירועי הנצחה פומביים המתקיימים באתר האסון או בזירות אורבניות המזוהות עם הקבוצה הנפגעת. המושג שנוצר מחיבור זה – "טראומה קווירית אורבנית" – מאיר מזווית נוספת את התכונות של הטראומה במרחב העירוני כתוצר של פעולה קולקטיבית של תנועות חברתיות, במקרה זה קבוצות של אקטיביסטים וארגונים ממוסדים של הקהילה הלהט"בית, המבצעים ריטואלים מעוגנים בזמן-מרחב בעקבות האירוע ומדי שנה אחריו. להיבט המרחבי המשמעותי נוסף אפוא גם ההיבט הטמפורלי, המכונן את הנצחת הטראומה על ידי ייצור תסריט פוליטי קולקטיבי המפענח את משמעותה ואת התוצרים הראויים של התגובה החברתית והקהילתית אליה.

המושג טראומה, כפי שהוא נדון כאן, מתאר את ההשפעה הפסיכולוגית של אלימות על סוגיה וביטוייה השונים.³ הגיאוגרפית רייצ'ל פיין מגדירה טראומה אורבנית כצורה מרחבית, קולקטיבית וכרונית של טראומה שפועלת בו-זמנית בממדים שונים.⁴ ההמשגה החדשה שאנו מציעים במאמר מקבלת את טיעוניה של פיין, ומבקשת להרחיבה ולהציע מסגור חלופי של הטראומה הקולקטיבית. בפרט, נתמקד בדרכים שבהן אירועים טראומטיים שהתרחשו במרחב האורבני של ירושלים ותל אביב השפיעו על הפוליטיקה המרחבית, על האקטיביזם ועל

חוץ משגב: המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת, האוניברסיטה הפתוחה. chenmisg@tauex.tau.ac.il
גילי הרטל: התוכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בר-אילן. gilly.hartal@biu.ac.il

ההתארגנות של ארגונים ותנועות של להט"בים (לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים וביסקסואלים) וקווירים בישראל.⁵ נראה כיצד ניתוח הפוליטיקה המרחבית, האקטיביזם וההתארגנות מאפשרים תיאורטיזציה חדשה ואת התוכנות המרחביות שבהן נדון במסגרת המושג טראומה קווירית אורבנית.

האלימות שבה אנו דנים מתבטאת בתקיפות הומופוביות קשות ובמקרי רצח של להט"בים וקווירים שהתרחשו במרחבים עירוניים והובילו לתגובה ציבורית ולהתגייסות של ארגונים חברתיים ותנועות לפעולה. ככל שידוע לנו, הספרות המחקרית טרם פיתחה פרספקטיבה מהסוג הזה על טראומה, כזו שמטמיעה את הניתוח הפוליטי ואת הממד של מיניות לא-הטרונורמטיבית בתיאוריה של תנועות חברתיות אורבניות. הדיון שלנו בארגונים ובתנועות של להט"בים וקווירים עירוניים נשען על הנחת היסוד שהגיאוגרפיה של טראומה אורבנית קווירית (קולקטיבית) מוזנת משיחים קוויריים ומשיחים פוליטיים-תרבותיים כאחד.

אנו מבקשים להסביר כיצד אירועים טראומטיים נגד להט"בים וקווירים שהתרחשו בעיר השפיעו על הפוליטיקה המרחבית ועל האקטיביזם הלהט"בי-קווירי העירוני. נטען שהפוליטיקה של הטראומה מתעצבת באופן שונה בסביבות עירוניות שונות, ויוצרת בכל אחת מהן אקטיביזם עירוני ופוליטיקה מרחבית מובחנת. דיון זה שואב בין השאר מהתוכנות בדבר "אקטיביזם מרחבי" והאופן שבו הוא פועל בהקשרים עירוניים וחברתיים-תרבותיים שונים.⁶ כלומר, באמצעות ניתוח אמפירי של שני אירועים טראומטיים ותוצאותיהם, אנחנו מפתחים את המושג טראומה קווירית אורבנית ומצביעים על התפצלות הטראומה הקווירית האורבנית לצורות שונות של נראות, נוכחות ופעילות במרחב. בפרט, הדיון מתמקד בהיבטים המרחביים של האירוע הטראומטי, בממדיו הטמפורליים ובאופנים שבאמצעותם הוא מכליל, משתף ופונה לקהל תומכים לא-להט"בי. במילים אחרות, באמצעות שימוש במונח "טראומה" אנחנו מבקשים להראות כיצד הקשרים עירוניים וסוציו-תרבותיים מסוימים מכנים ומעצבים את דפוסים, אופנים ומרחבים של פעולה של תנועות חברתיות מקומיות ואת האקטיביזם שלהן. זוהי נקודה חשובה, שכן הבדלים תרבותיים, חברתיים ופוליטיים בין ערים (במקרה הנוכחי בין ירושלים ותל-אביב) אינם ייחודיים לישראל, ועל כן אנו סבורים שהשאלות שאנחנו שואלים והמסקנות שאנחנו מציעים בנוגע לאירועים טראומטיים אורבניים רלבנטיים לניתוח של ערים שונות (בישראל ומחוצה לה) ולאירועי טראומה שונים, ושהמקרה הישראלי שיידון כאן הוא רק מקרה אחד מני רבים של התופעה "טראומה קווירית אורבנית".

הדיון החלוצי על טראומה בתיאוריה הקווירית, שהחל כבר בשנות התשעים של המאה העשרים, התמקד בחוויה הסוציו-תרבותית הכרונית של טראומה מפרספקטיבה אישית ופסיכולוגית.⁷ דיון זה שיקף את התפיסה שטראומה קווירית קשורה באובדן ובאבל.⁸ בנוסף, הוא התבסס על ההבנה שחייהם של להט"בים מורכבים מחוויות חוזרות ונשנות של טראומה ואובדן, שיש להן משמעויות פסיכולוגיות ופסיכיאטריות לחברים בקהילות אלה.⁹ לאורה בראון טוענת כי הטראומה מוטמעת בחוויות ובהוויות של אנשים לא-הטרונורמטיבים רבים, משום שחייהם כרוכים בהומופוביה, בהטרדות פיזיות ומיניות, באלימות ובהיעדר מרחבים בטוחים.¹⁰ מחקרים

נוספים על טראומה בתיאוריה הקווירית נשענו על המקרה של משבר האיידס, שהיה בשיאו בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים.¹¹ אף שמחקרים אלה התמקדו בטרואמה שהיא קולקטיבית באופייה, ובפרט בתוצאתה הפוליטית – תנועת אקט אפ (ACT-UP: AIDS Coalition To Unleash Power) – הם נשענו בעיקר על סיפוריהם האישיים של שורדי מגפת האיידס – אקטיביסטים שפעלו והושפעו מהתנועה, וחלקם הפכו לכותבים וכותבות מרכזיים בתחום התיאוריה הקווירית.¹²

הדיון שאנו מציעים כאן בנוגע לטרואמה, לעומת זאת, כמעט ואינו עוסק במאפיינים אישיים או פסיכולוגיים. תחת זאת אנו מבקשים לדון בטרואמה במשמעותה הקולקטיבית והפוליטית, כלומר כמנגנון שיוצר את ההתגייסות, התרבות והפרקטיקות של התארגנויות פוליטיות-חברתיות וקוויריות בעיר. טענתנו היא שבניגוד לטרואמה קווירית אישית, הטרואמה הקווירית-האורבנית מגלמת צורה של פוליטיקה קולקטיבית שאינה מוגבלת למישור האישי או התרפויטי, ובכך היא מניעה אקטיביזם מרחבי וחברתי. את האקטיביזם הפוליטי הקולקטיבי המונע על ידי הטרואמה יש להבין דרך המרחק הפיזי שלו ממיקום האירוע הטרואומטי והמרחק הטמפורלי ממועד ההתרחשות, ובאמצעות מערכת היחסים שהוא מכונן בין תומכים ומשתתפים להט"בים לתומכים ומשתתפים הטרנסקסואלים. רגשות כמו פחד או זעם ממלאים גם הם תפקיד מרכזי בדיון זה, וכפי שציננה לינדה ג'ונסטון, מיעוט הכתיבה על מרחבים רגשיים ואקטיביזם קווירי הוא חלק מחקרי של ממש הדורש התייחסות.¹³ האירועים הטרואומטיים ותוצאותיהם, שלא זכו להתייחסות מספקת בשדה המחקרי של הגיאוגרפיה הקווירית (וגם לא בשדות דיסציפלינריים אחרים), משמשים כאן כבסיס להמשגה תיאורטית של המונח טראומה קווירית אורבנית.

מבחינה תיאורטית ואמפירית, רוב הכתיבה על גיאוגרפיה קווירית בהקשר של אקטיביזם פוליטי ומרחבי ושל תנועות חברתיות ופוליטיקה עירונית מבוסס על כתיבה ומחקר אנגלו-אמריקאיים. להתבססות על המקרה הישראלי בדיון בארגונים להט"ביים וקווירים עירוניים באמצעות העדשה של אירועים טראומטיים יש לפיכך חשיבות ורלבנטיות רבה. עם זאת, החוויה של טראומה בישראל שונה מטרואמה במדינות מערביות או אפילו אסייתיות בכמה היבטים חשובים שנדון בהם בהמשך. בישראל מתקיים שילוב של תרבות ופוליטיקה קווירית "מערבית", המתבטאת למשל באימוץ של אירועי מחאה כמו מצעדי גאווה, יחד עם שיח זכויות להט"בי ליברלי המושפע מהמסורת הפוליטית המערבית. לצד זאת, מדינת ישראל קמה על בסיס טראומות קולקטיביות, בעיקר השואה והנכבה הפלסטינית, והיא ממוקמת בלב המזרח התיכון והסכסוך הישראלי-פלסטיני. הפרספקטיבה שנציג היא אפוא מקומית, ומתייחסת לטרואמה קווירית אורבנית בתוך ההקשר הישראלי ובמסגרת החברה והתרבות הישראלית-פלסטינית, המושפעת באופן עמוק מטרואומות קולקטיביות-לאומיות.

המאמר יתמקד בניתוח שני אירועים טראומטיים. האירוע הראשון הוא הירי של אלמוני במועדון הברנוער בתל אביב. באירוע שהתרחש באוגוסט 2009 נרצחו שניים: ניר כץ, מדריך נוער בן 26, וליז טרובישי בת ה-16, חברה בקבוצת הנוער הלהט"בי שהתכנסה בקביעות במקום. ארבעה-עשר אחרים נפצעו, חלקם באופן קשה.¹⁴

האירוע הטרואומטי השני שבו נדון הוא דקירתה של שירה בנקי בת ה-16 למוות במהלך מצעד הגאווה בירושלים באוגוסט 2015. בדומה לאירועי אלימות אחרים נגד להט"בים ברחבי העולם (כמו למשל הרצח של מתיו שפרד בקולורדו ב-1998 והטבח במועדון פולס באורלנדו ב-2016), גם אירועים אלה זכו לכיסוי רחב בתקשורת המקומית-ישראלית, ויצרו ביטויים ציבוריים של סולידריות בתוך הקהילה הלהט"בית ומחוצה לה. כפי שנראה להלן, הסולידריות של אנשים שאינם מזדהים כלהט"בים והתגייסותם לאקטיביזם הפוסט-טרואומטי חשובות מאוד להבניה ולהתגבשות של אקטיביזם ופוליטיקה עירוניים של ארגונים ותנועות להט"ביים וקוויריים.

למחקר המתמקד בפעילות פוליטית-מרחבית של ארגונים להט"ביים וקוויריים עירוניים בעשור האחרון יש רלבנטיות גם בהקשר הגלובלי הרחב, הכולל בעשור האחרון תגובת-נגד (Backlash) עקבית לקידומן של זכויות להט"בים. תגובת-הנגד מלווה לא רק בהתנגדות פוליטית ובשיח ציבורי, אלא במקרים רבים גם באלימות מילולית ופיזית ובריבוי אירועים להט"בופוביים. דוגמאות לכך מספקים (באופן חלקי בלבד) המקרים של תנועת ההתנגדות לנישואים בין בני אותו מין באוסטרליה, שהתעוררה לקראת דיון ציבורי ופוליטי באישורם, האלימות נגד להט"בים בכלל ונגד טרנסג'נדרים בפרט בארצות הברית תחת כהונתו של דונלד טראמפ והנסיגה בזכויותיהם בתקופתו, ההפגנות נגד מצעדי הגאווה ברוסיה ובפולין שלוו באירועים אלימים, האלימות הגוברת שמלווה בביטול זכויות להט"בים שהושגו בעמל רב בהונגריה תחת שלטונו של ויקטור אורבן, ופשעי שנאה כמו הטבח במועדון ההומואים באורלנדו ב-2016. כאמור, ההתפתחויות החיוביות והפתיחות הגוברת ביחס לקהילות להט"ביות עירוניות הושגו בעיקר בעקבות מאבקן של התנועות החברתיות משנות השבעים של המאה העשרים ועד ימינו. מחקרים עכשוויים העוסקים בתנועות חברתיות להט"ביות, פמיניסטיות וקוויריות במזרח התיכון הראו למשל כיצד התארגנו התנועות הללו בלבנון בעקבות הטרואומה האישית והקולקטיבית שגרמה מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006,¹⁵ או כיצד תנועות להט"ביות וקוויריות התארגנו בשני העשורים האחרונים באיסטנבול נוכח ההתנגדות הגוברת בטורקיה לקידומן של זכויות להט"בים ולנוכחותם במרחב העירוני.¹⁶ לעומת זאת, בשנים האחרונות מתרחשת תגובת-נגד שלילית כלפי קהילות להט"ביות במקומות שונים בעולם, ובפרט במקומות שבהם הושגו זכויות.¹⁷ שתי מגמות אלו – ליברליות גוברת ותגובת-נגד פוליטית וציבורית המקבלת לעיתים ביטוי אלימים – הן חלק מהדיון שלנו, והן תורמות להבנה התיאורטית והאמפירית של מושג הטרואומה הקווירית האורבנית, למחקר על פוליטיקה להט"בית וקווירית, ולמחקר ותיאורטיזציה של תנועות חברתיות בכלל.

בחלקים הבאים נציג כמה מהדיונים המרכזיים שנוגעים לטרואומה במחקר הגיאוגרפי, ובמחקר של גיאוגרפיה קווירית בפרט, ונתמקד במיוחד בספרות המחקרית על תנועות חברתיות עירוניות. הניתוח יתבסס על עבודה אתנוגרפית קודמת של המחברים בשני אתרי המחקר.¹⁸ כדי להציג את מקרי האלימות נייעזר במקורות עיתונאיים. הניתוח במאמר זה הוא מטא-ניתוח המעוגן בידע שצברנו מתוך עבודת השדה והכתיבה בנושא תנועות חברתיות אורבניות לאורך העשור האחרון. לבסוף, נדון בגיאוגרפיה של הטרואומה הקווירית האורבנית כפי שהיא מצטיירת בתוצאותיהם

של האירועים הטראומטיים, ובראשן הבניית הטראומה על ידי התנועות החברתיות והארגונים הלהט"ביים והקווייריים. ניתוח זה יכלול שלושה מוקדים: הממד המרחבי של הטראומה הקוויירית, האורבנית, הממד הטמפורלי שלה, ומערכת היחסים בין הקהילה הלהט"בית לכלל החברה.

מטראומה לתנועה פוליטית

במסגרת הדיון על פגיעות (vulnerability), הגיאוגרף כריס פילו מתייחס לצלקת כמטאפורה לזיכרון של אירוע טראומטי ולכאב שהיא משאירה.¹⁹ לטראומה במובנה החברתי עשויים להיות ביטויים מגוונים, ואנחנו נתמקד באחד מהם – הדרך שבה תנועות חברתיות עירוניות נושאות את הזיכרון והכאב, והאופנים הפוליטיים-מרחביים שבאמצעותם הן מבנות ומיישמות זיכרון מרחבי, ובכך למעשה הופכות את הזיכרון למייצג של טראומה קוויירית אורבנית. במובן זה, המחקר הנוכחי המתמקד בתנועות חברתיות כנשאות של טראומה קוויירית מובחן ממרבית הכתיבה בתחום, המתמקדת בעיקר בפוליטיקה המרחבית של מושגים דומים כמו זיכרון והנצחה,²⁰ אלימות,²¹ טרור ואסונות,²² או לחלופין במשמעותם של מרחבים קווייריים בטוחים, המגינים על מי שנמצאים בהם מפגיעה טראומטית.²³ עם זאת, מושגים אלה מסייעים במקרים רבים להבנה ולהבניה של הטראומה הקוויירית האורבנית.

טראומה היא חוויה אישית טורדנית שמגלמת פגיעה פיזית או נפשית. כאן אנו מתייחסים לטראומה לא רק כמסמנת של פגיעה פיזית או נפשית, אלא בעיקר להיבטים הפוליטיים והתרבותיים שלה, כפי שהם מתבטאים בזיכרון הקולקטיבי של הקהילה הגאה. יתרה מזאת, באמצעות ניתוח של אירועים אישיים-ציבוריים בעלי השלכות חברתיות ופוליטיות ארוכות-טווח, אנו מבקשים לחשוף את הקשרים ההדוקים המתקיימים בין החוויה האישית של "להיות קווייר", הטראומה היומיומית שחוויה זו מכוננת, וההשלכות של אירועים טראומטיים במרחבים עירוניים-ציבוריים על להט"בים, על התנועות ועל ההתארגנויות החברתיות-פוליטיות שלהם בעיר. תשומת הלב שלנו מופנית לדרכים שבאמצעותן הטראומה מגויסת כדי לבנות תנועות חברתיות ואת הפעולות שלהן במרחב העירוני, ובפרט לפעולות הניהול והעיבוד של האירועים הטראומטיים ברמה האישית והקולקטיבית. לפיכך לא נתייחס לאירועים שלא קיבלו ממד קולקטיבי, כאלה שאמנם היו אלימים ולהט"בופוביים אך לא עוררו מחאה שהבנתה פעולה קולקטיבית פוליטית בעיר. כמו כן אין בכוונתנו לטעון כי הטראומה רלבנטית ללהט"בים בלבד; טענתנו היא שפעולות הומופוביות ואלימות נגד להט"בים משפיעות על ההבניה המרחבית-פוליטית של תנועות קווייריות עירוניות ועל הפעולה של תנועות חברתיות בעיר, בעיקר של הפוליטיקה הקוויירית.

הפרספקטיבה הקוויירית תוצג דרך פריזמת הגיאוגרפיה של הטראומה ופריזמת הטראומה הקוויירית. כל פריזמה כזו מציעה גישה שונה לטראומה ולעיתים סותרת את האחרת. באופן זה אנו מבקשים להציג המשגה חדשה המבוססת על הדינמיקה החברתית, הגיאוגרפית והסובייקטיבית שכרוכה בהבניה סוציו-מרחבית ופוליטית של המרחב של הטראומה הקוויירית האורבנית על ידי התנועות החברתיות. הדיון בשתי הפריזמות מבוסס על גישתו של הסוציולוג

ג'פרי אלכסנדר, המצביעה על ההבניה החברתית-תרבותית של טראומה. אלכסנדר מסביר כיצד פועלות (agency) קולקטיבית מתפתחת או לא מתפתחת בתגובה לחוויות של סבל חברתי, ומציע תיאוריה חברתית של הטראומה.²⁴ לדבריו, טראומות עשויות להפוך לקולקטיביות אם הן נוצרות מתוך פגיעה בזהות החברתית – עניין שכרוך בעבודה פוליטית-תרבותית אינטנסיבית שכוללת נאומים, מחוות, צעדות, פגישות, מחזות, סרטים וסיפורים מכל הסוגים. טראומות קולקטיביות, לפי אלכסנדר, אינן השתקפויות של סבל אישי או של אירועים ממשיים, אלא תרגומים סמליים שלהם, כאלה שמדמיינים ומבנים אותם מחדש.²⁵ המרכיב החשוב ביותר בטענה של אלכסנדר לענייננו נעוץ בדרך שבה יחסים סיבתיים משמעותיים מתפתחים בין אירועים, מבנים, תפיסות ופעולות שקודם לכן לא היו קשורים זה בזה. התפתחות זו מכוננת תחום חדש של אחריות חברתית ופעולה פוליטית, ומדגימה כיצד חברים בקולקטיב מגדירים את יחסי הסולידריות ביניהם בדרכים שמאפשרות להם להשתתף בסבלם של אחרים.

טראומה – היבטים מרחביים

רייצ'ל פיין בוחנת ביטויים של טראומה שמקורה באלימות ביתית, לרוב במסגרת המשפחתית, וטוענת שהאלימות האינטימית שנחווית במרחבים פרטיים משתקפת גם בזירה הציבורית ואף הבינלאומית.²⁶ עם זאת, פיין מבחינה בין טרור, שמקבל צורות מגוונות של צער קולקטיבי ומשמעות חברתית-תרבותית, לבין אלימות ביתית, שאין לה כל נראות ציבורית ולרוב היא מושתקת במישור הקולקטיבי.²⁷ עוד טוענת פיין שבדומה להבניות של פחד ביחס לפשע ולאלימות במרחב הציבורי,²⁸ גם לאלימות בבית ובמשפחה אפשר להתנגד, במקרה הזה לא בהכרח באמצעות אקטיביזם שמוציא אנשים להפגנות רחוב (אף כי יש גם מחאות ציבוריות בנושא זה), אלא באמצעות אקטיביזם שמעודד את הקורבנות לסיים יחסים אלימים. על בסיס טענות אלה אנו מותחים קו ישיר בין הפרטי לציבורי, ודנים בתנועות חברתיות עירוניות ובאקטיביזם שלהן במרחב הציבורי בתגובה לאירועים טראומטיים, העשויים לכלול גם צורות פרטיות של טראומה קווירית ולייצר הבניות ודפוסים חדשים או שונים של חיבור בין טראומה, מרחב ופוליטיקה.

הדיון הגיאוגרפי בטראומה כולל שני מושגים מרכזיים: אסון וזיכרון. סקוט מקינן ושותפיו דנים בהשלכות ההרס של סביבות חיים ומגורים באסונות גדולים, כמו אסונות טבע, על להט"בים וקווירים. הם טוענים כי להרס ואסון בקנה מידה רחב יש השלכות ספציפיות על זהויות וזיכרונות קוויריים.²⁹ לכן, הם טוענים, חורבנם של אתרי זיכרון קוויריים פרטיים וציבוריים מגביר את תחושת השוליות של להט"בים ומצטרף לקשיים שהם חווים ממילא עקב חורבן סביבת החיים הפיזית והחברתית. בנוסף, הם טוענים כי זיכרונות של אסונות ושל אירועים טראומטיים אחרים עשויים להתעצב באופן שמשרת את הזיכרון הקולקטיבי של קהילות.³⁰ באמצעות ההיזכרות באירוע הטראומטי, זיכרון קולקטיבי עשוי להתגבש ולחזק את תחושת הקהילה דווקא בעת אסון, משבר וסכנה. לכן, אסטרטגיות של יצירת זיכרון מסייעות לנראות של זיכרונות מודחקים,³¹ ומבטיחות את המשך הפעולה של קבוצות שוליים ביצירת משמעויות חדשות למרחב ולזיכרון הקולקטיבי נוכח אסון.

השאיפה לעצב זיכרון ולהבנות משמעויות לטראומה קולקטיבית קהילתית הייתה סוגיה מרכזית באקטיביזם נגד האיידס.³² בניגוד לאירועי מוות גדולים כמו מלחמות, אסונות טבע או רצח עם, משבר האיידס לא הפך לסוגיה מרכזית במחקר הגיאוגרפי. עם זאת, הוא איתגר אסטרטגיות של זיכרון והנצחת המתים ויצר צורות חדשות של אבל, זיכרון והנצחה.³³ לטענתה של חוקרת המגדר והתיאוריה הקווירית אן סבטקוביץ', ההתאבלות על קורבנות האיידס מילאה תפקיד מרכזי בפעילות של תנועות קוויריות עירוניות כמו אקט אפ (ACT UP — The AIDS Coalition To Unleash Power).³⁴ תנועה חשובה זו פעלה בסוף שנות השמונים בארצות הברית ובקנדה, התפשטה כתנועת מחאה עירונית גם לאירופה, ונאבקה על הכרה ממסדית בקיומו של משבר האיידס כדי להביא להשקעה ממשלתית בפתרוננו ולנפץ את הסטיגמה החברתית שנלוותה למחלה. אקטיביזם האיידס, המזוהה בעיקר עם תנועת אקט אפ, זכה כאמור להתייחסות מועטה במחקר הגיאוגרפי. מחקרו של הגיאוגרף האמריקאי מייקל בראון,³⁵ אחד הבודדים שעסקו בתופעה פוליטית-מרחבית זו מזווית גיאוגרפית, הציע קריאה מרחבית של טקטיקות הפעולה המרחביות והרדיקליות של התנועה ובחן אותן לאור ההקשר החברתי-פוליטי השונה במקומות שאליהם הגיעה פעילותה. קריאה מרחבית כזו עשויה, לדברי בראון, להסביר הן את ההצלחה החלקית של התנועה (למשל באמריקה) והן את המקומות שבהם נכשלה (למשל בערים קנדיות כמו ונקובר), ומתוך כך לערער על ההפרדה הדיכוטומית המקובלת בין החברה האזרחית למדינה. ערעור זה בא לידי ביטוי הן במפה המרחבית של פעילות התנועה והאקטיביזם שלה – לא רק בגטאות החד-מיניים אלא דווקא במרחבים הציבוריים שמחוץ לשכונות אלו, כולל מרחבים ממסדיים ודתיים – והן באופני הפעילות הפוליטית החדשניים שאימץ האקטיביזם של אקט אפ, למשל שימוש רדיקלי בגופם של המפגינים, הפיכת זכרם של המתים לסמל קולקטיבי ועוד. למרות ההתמקדות בהיבטים הפוליטיים-מרחביים של התנועה, גם מחקרו החלוצי של בראון מיעט לעסוק בטראומה עצמה כמנגנון פוליטי. מסקירת מחקריהם של סבטקוביץ' ובראון עולה כי מצד אחד יש שאיפה לשכוח אירועים טראומטיים, ומצד שני יש צורך לבנות נרטיב שמדגיש את החוסן הנפשי ומשאיר מקום לפגיעות.³⁶

לצד העיסוק בזיכרון, הגיאוגרפיה עוסקת גם בפוליטיקה של שכחה והשכחה. הגיאוגרפיה הפוליטית של ההשכחה רואה בשכחה תהליך פסיבי ולא מודע – הצד השני של התהליכים החברתיים שמבנים את הזיכרון. מכאן שגם את תהליכי השכחה מניעים שחקנים שונים ואינטרסים רבים ומנוגדים, גם אם לא תמיד באופן מודע.³⁷ הפוליטיקה של הזיכרון והשכחה מעצימה קבוצות פריפריאליות ומעניקה להן זהות קולקטיבית ותחושת שייכות.³⁸ בהקשר הישראלי הגיאוגרפיה עוסקת כבר זמן מה בהיבט החומרי של ההנצחה. הגיאוגרף התרבותי מעוז עזריהו בחן למשל את הדרכים שבאמצעותן השפיעה הטראומה של רצח רבין ב-1995 על המרחב העירוני של כיכר רבין בתל אביב;³⁹ הגיאוגרף נמרוד לוז חקר את תפקידם של אתרים קדושים בעיצוב זהותן של קבוצות מיעוט לאומיות על ידי הפיכתם לאתרי התנגדות תוך עיצובו של זיכרון קולקטיבי.⁴⁰

לעומתם, המחקר הגיאוגרפי-מרחבי שעוסק בקבוצות מיעוט מגדריות ומיניות עסק פחות בזיכרון והשכחה ויותר בהקשרים של פחד וביטחון במרחב.⁴¹ בתחום הגיאוגרפיה של המיניות התעצב

דיון עשיר המתייחס להבניה של מרחבים בטוחים⁴² ומסביר את הצורך בהם כחלק מתנועות וארגונים להט"ביים.⁴³ היות שהזהות הלהט"בית מקושרת לעיתים קרובות לטראומת עבר או להבניה של ה"ארון" כמרחב האישי והפוליטי של הפרט,⁴⁴ בנייתם של מרחבים בטוחים ממלאת תפקיד מרכזי בעיצוב המרחב הלהט"בי הקולקטיבי.⁴⁵ המושג "מרחבים בטוחים"⁴⁶ משקף את הצורך של להט"בים הן במקלט והן באתר תרבותי שבהם יוכלו להיות נאמנים לסובייקטיביות שלהם, לבטא את עצמם ולהרגיש בנוח. גילי הרטל טוענת שמרחבים בטוחים מבוססים על מצב רגשי המעוגן בלוגיקה הליברלית, שמשקפת את הדרכים המסוימות שבאמצעותן זהויות קוויריות נוצרות.⁴⁷ הבנייתם של מרחבים בטוחים קוויריים מוכתב על ידי רעיונות אינדיבידואליסטיים של סובייקטים להט"ביים, הנדמים בתוך שיח זה שבריריים וזקוקים להגנה. מסגור זה עורם קשיים על המאמצים ליצור רעיון של קהילה או של ציבור-נגד.⁴⁸ ואכן, ללהט"בים חסר במקרים רבים מרחב ציבורי משותף ובטוח שבו הם יכולים לשתף אחרים בטראומה שלהם, להתמודד עם ביטוייה ולהפוך אותה למרחב פוליטי לאקטיביזם ולתנועות חברתיות.⁴⁹

טראומה, מיניות ופוליטיקה של תנועות חברתיות עירוניות

התנועות החברתיות שהופיעו בסוף שנות השישים ובתחילת שנות השבעים של המאה העשרים התגבשו סביב סוגיות הקשורות בזהות ותרבות, ואפיינו את המעבר מעיסוק בסוגיות של מעמד לסוגיות חדשות כגון זכויות אדם, סביבה, פמיניזם, מיניות וגזע.⁵⁰ המחקרים הפוליטיים-אורבניים המוקדמים, בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים, התמקדו בתנועות של מיעוטים מיניים בערים צפון-אמריקאיות או מערב-אירופיות. כזה הוא למשל מחקר של הסוציולוג האורבני מנואל קסטלס, שבחן את הפוליטיקה של תנועות חברתיות בהקשר העירוני של סן פרנסיסקו ואת מוקדי הכוח הפוליטיים שצמחו בשכונות שבהן התרכזו קהילות של הומואים (קסטרו למשל) או לסביות (לדוגמה שכונת מישן).⁵¹ מחקרים אורבניים אלה נטו להתמקד במקורות הצמיחה של תנועות אלה, בעיקר בהקשר האנגלו-אמריקאי, וכן במיקום העירוני שלהן ובתהליכים שהפכו אותן לתופעה גלובלית.⁵² משנות התשעים ואילך איפשרה הגלובליזציה הגוברת לתנועות לעבור ממקום למקום כמוכנים גיאוגרפיים וסימבוליים. תנועה זו במרחב נעה בתחילתה מאמריקה למערב אירופה ובהמשך גם למקומות אחרים, כמו מזרח אירופה⁵³ והמזרח התיכון.⁵⁴ תשומת לב הופנתה במחקרים אלה גם לאסטרטגיות הפוליטיות ולערכים שהתנועות מאמצות, וגם למערכת היחסים שהן מכוננות בין המדינה לקהילה. הדיון שלנו בתנועות קוויריות אורבניות בישראל מתמקד בפוליטיקה של הטראומה האורבנית ומדגיש הן את המיניות כקטגוריה מרכזית בפוליטיקה של תנועות עירוניות והן את התפקיד שממלאות תנועות חברתיות בהבניה של אקטיביזם מרחבי בעת עיבוד של טראומה קווירית אורבנית. ניתוח זה רלבנטי גם לדיון הסוציו-היסטורי בטראומות קולקטיביות בישראל.

חשוב לציין כי גם במדינות ליברליות במערב להט"בים עדיין חשופים לסכנות, לשנאה ולאלימות, כפי שעולה למשל מעבודתה החשובה והחלוצית של מתכנתת הערים פטרה דואן. דואן הראתה את מידת האלימות והסיכון שחווים להט"בים, ובמיוחד טרנסג'נדרים/יות בערים אמריקאיות,

הנמצאים במצב של סכנת מוות.⁵⁵ מובן שסכנה זו מלווה בחוויות טראומתיות לא רק לקורבנות אלא לקהילות הקוויריות העירוניות בכללן. עם זאת, המחקר עד כה מיעט לעסוק בכך. סייג חשוב הוא שסכנת הטרומה אינה מוגבלת לקבוצות מיעוט קטנות ופגיעות במיוחד בתוך הקהילות הלהט"ביות, כמו טרנסג'נדרים, אלא היא חוויה משותפת רחבה למיעוטים מיניים ומהווה ביטוי למה שג'ודית באטלר מכנה בצורה רחבה יותר "חיים רעועים" (precarious life).⁵⁶ למעשה, טראומה ואובדן הם חוויות רווחות כל כך בחיים של להט"בים, עד שהם מופיעים ברובם המכריע של סיפורי החיים של אנשים להט"בים וקווירים.⁵⁷ מחקרה האתנוגרפי של חוקרת התרבות רותי פרסר על יהודים ישראלים שמתגוררים בברלין מדגיש נקודה זו.⁵⁸ המחקר מראה כיצד יחסי הגומלין בין סקסזם, גזענות, אפליה מעמדית, איסאלמופוביה והומופוביה מפצלים את הזהויות של מהגרים אלה. בעוד סיפורי ההגירה שלהם מאדירים וממתנים את העיר כקוסמופוליטית וכמקום מקלט קווירי, הם גם חושפים חוויה אמביוולנטית של החיים בעיר, הכוללת מטענים היסטוריים מרובי משמעויות: חוויה של פתיחות, קבלה ורבות-תרבותיות לצד שנאת זרים ואלימות. יתרה מזו, התלישות וההתמודדות של מהגרים קווירים בעיר עם חוויות של אלימות גזענית, להט"בופובית וסקסיסטית מאששים את ההמשגה של באטלר לחיים רעועים באופן מעשי.

אחת ההמשגות הרלבנטיות לענייננו היא "טראומה עיקשת" שטבעה אפי זיו.⁵⁹ זיו הגדירה זאת כך: "בשונה מ'טראומות קיצון', כלומר טראומות שהתרחשו בזמן עבר והסתיימו (גילוי עריות, תאונות דרכים, אסונות טבע, התעללות פיזית), טראומה עיקשת היא תוצאה של תנאי דיכוי מתמשכים בזמן הווה (סקסזם, גזענות, הומופוביה, לאומנות). שלא כמו טראומות שהגדרתן נסמכת על העובדה שהאירוע שחולל אותם הסתיים, עיקשותה של הטראומה העיקשת היא תוצר של מציאות חברתית טראומטית מתמשכת". זיו התבססה על ספרות מחקר פסיכואנליטית, היסטורית ופמיניסטית, והתייחסה בעיקר למשמעויותיה הקליניות והרעיוניות של הטראומה העיקשת. הגדרתה נוגעת לא רק למשמעות הנפשית והטיפולית של הטראומה ולמקורותיה בנפש האדם, אלא גם לממד הפוליטי שלה. כדבריה:

השיח על טראומה התאפיין מראשית ימיו בפיצול שבא לידי ביטוי בשתי מגמות תיאורטיות קוטביות, אשר תופסות את קדמת הבמה לסירוגין. האחת מציבה במרכז את הפנים-נפשי ונוטה לזנוח את הפוליטי או את החברתי (למשל, מודלים עכשוויים ששמים דגש בלעדי על דיסוציאציה); האחרת שמה במרכז את הפוליטי אך נוטה לזנוח את הפנים-נפשי (למשל, השיח הפמיניסטי הרדיקלי על טראומה מינית). מטרת ההגדרה "טראומה עיקשת" היא לאחוז בחבל בשני קצותיו – גם במערך הפנים-נפשי וגם ב"פוליטי" – כדי לייצר מודל אינטגרטיבי יותר של טראומה.

למרות ההתמקדות בפרט ולא במשמעות הפוליטית הקולקטיבית, ההמשגה החלוצית של זיו, העוסקת במשמעות הפוליטית של הטראומה, חשובה לענייננו בדיון על להט"בים וקווירים, כפי שמנסה לעשות ההמשגה שאנו מציעים כאן. זיו התעקשה על הפעולה המתמשכת בציר שבין האישי לקולקטיבי, בין הפרטי לציבורי ובין החברתי לפוליטי, וכן על תפקידה של הבושה בתהליך, האופייני מאוד לסובייקטים קוויריים ולטראומות שהם נושאים עימם.

אחת ההשלכות השכיחות הנלוות למטען הטראומה הקווירית היא בושה.⁶⁰ בושה נחשבת ליסוד מרכזי בזהות הלהט"בית – ביטוי אינהרנטי של מבנה הכוח ההטרונורמטיבי. הבושה אינה רק ביטוי למנגנונים החברתיים של נורמליזציה וכוח; היא עשויה גם לתפקד ככלי לגיוס לפעולה וכמשאב פוליטי לעיצוב הקהילה וחיוזקה.⁶¹ התיאורטיקנית הקווירית הת'ר לאב דנה במחיר ההומופוביה ובביטויים הסובייקטיביים שלה, ולטענתה היא גורמת ללהט"בים להרגיש נחשלות.⁶² (במובן של הטרנסקסואליות מעוכבת ובמובן של המבט לאחור, אל עבר ההיסטוריה האישית והקולקטיבית). לדידה של לאב, הבושה אינהרנטית להומוסקסואליות, כלומר היא יסוד מהותי בזהות הלהט"בית ואי אפשר לחמוק ממנה. כמו הטראומה, גם תחושות של בושה וכישלון מוטמעות באוטוביוגרפיות ובסיפורי החיים של קווירים, ומעורבות לעיתים קרובות בייצור של טראומה.⁶³ הבושה, כרגש מרכזי, אינהרנטית לזהות הלהט"בית והקווירית וחיונית להבנתה של הטראומה. די לציין את ההוצאה הכפויה מהארון של חלק מהצעירים שנפגעו באירוע הירי בברנוער ואת הדחייה שחוו מצד משפחותיהם בעקבות זאת, בעודם שוכבים פצועים וחרדים בבית החולים.

אוטוביוגרפיות של סובייקטים להט"ביים וקוויריים נחקרו על ידי תיאורטיקנים קווירים שכתבו על הטראומה שנוצרה בעקבות משבר האיידס, שפרץ בשנות השמונים של המאה העשרים, ועל האקטיביזם שהופיע בעקבותיו, בעיקר דרך תנועת אקט אפ.⁶⁴ תנועה זו נוסדה כאמור בניו יורק ב-1987 במטרה לשנות את המדיניות האמריקאית כלפי מחלת האיידס, ומאוחר יותר התפשטה בצפון אמריקה ובאירופה והגיעה אף לישראל.⁶⁵ התיאורטיקן דאגלס קרימפ השתמש בהגדרה הפרוידיאנית של מלנכוליה כדי לדון בדרכים שבאמצעותן הפוליטיקה הקווירית הרדיקלית צמחה מתוך טראומה של אובדן ואבל והפכה לאקטיביזם של מאבק באיידס.⁶⁶ לטענתו, בעידן הפוסט-איידס⁶⁷ של שנות האלפיים הוחלפה פוליטיקה זו ברעיונות ליברליים-מסורתיים של זכויות כמו נישואים חד-מיניים ושירות צבאי של הומואים.⁶⁸

אן סבטקוביץ', שכמו קרימפ עסקה במחקרה בהצטלבות של טראומה ופוליטיקה אזרחית בהקשר של אקטיביזם האיידס של שנות השמונים, חקרה סיפורים ואוטוביוגרפיות של אקטיביסטיות לסביות. סבטקוביץ' טענה שמבחינת האמריקאים האיידס קיבל מעמד של טראומה לאומית, כמו השואה, מלחמת וייטנאם ואירועים לאומיים או עולמיים מכווננים אחרים.⁶⁹ אך שלא כמו חוקרים שכתבו על טראומה בקנה מידה גדול כמו השואה,⁷⁰ סבטקוביץ' התנגדה להפרדה החדה בין אָבל למלנכוליה, כיוון שלדעתה הפרדה כזאת מובילה להבחנה בין העבודה בתוך הטראומה, שנתפסת כפתרון מוצלח שלה, לבין החצנתה, שנתפסת כפעולה שמשחזרת את הטראומה ואינה מחוללת שינוי. היא טענה כי תנועת אקט אפ מדגימה שדווקא אקטיביזם של החצנה מתפקד כמשאב חיוני בתגובה לטראומה.⁷¹

רובד תיאורטי חיוני נוסף לענייננו קושר את האינדיבידואל והגוף הלהט"בי או הקווירי ואת האוטוביוגרפיה שלהם למישור הלאומי. החוקרת ג'סביר פואר⁷² דנה בתנועה המתמדת והלא-לינארית של הפוליטיקה הקווירית, מהגוף והאישי לעבר האורבני והלאומי וחוזר חלילה. תובנה זו של פואר בדבר ריבוי הממדים של הפוליטיקה הקווירית תסייע לדינונו על טראומות קוויריות-

אורבניות בישראל, כיוון שהיא חושפת את הפרקטיקות והמחוות השונות של הפוליטיקה הסמלית והמרחבית.

שתי טראומות קוויריות

שינויים בפוליטיקה של המיניות בישראל בעשורים האחרונים השפיעו על צמיחתה של תרבות להט"בית, על קבלה גוברת והולכת של להט"בים בכלל החברה ובציבור הישראלי והביאו להתקדמות ניכרת בתחום זכויות להט"בים. אולם בה בעת התגברה האלימות כלפיהם והתרבו אירועי השנאה הלהט"בופוביים. עד שנות השמונים המאוחרות של המאה העשרים נחשבה ישראל למדינה שמרנית יחסית ביחסה ללהט"בים, ובמובנים רבים הדירה אותם מהספרה הציבורית. את נקודת המפנה סימן תיקון לחוק העונשין ב-1988, שביטל את העבירה "משכב זכר שלא כדרך הטבע" ובישר את המהפכה המשפטית ביחס להומואים בישראל.⁷³ מכאן ואילך, ובעיקר במהלך שנות התשעים, החלו להט"בים לזכות בהכרה לא רק מבחינה משפטית, אלא גם בתקשורת, בציבור ואפילו בצה"ל.⁷⁴

תל אביב וירושלים, שתי הערים הגדולות בישראל, מאכלסות קהילות להט"ביות נמרצות הנאבקות בהתמדה על זכויותיהן. קהילות אלו זקפו לזכותן הישגים משפטיים, ונהנות מהכרה גוברת והולכת של הרשויות העירוניות, גם אם לא במידה שווה. בתל אביב אף זכתה הקהילה בעשור הקודם למרחב עירוני ייעודי (המרכז הגאה), והעירייה פועלת לעידוד התיירות הגאה בעיר ותומכת במצעד הגאווה השנתי. שלא כמו בתל אביב, בירושלים נרשמה לאורך שנים התנגדות גלויה לנוכחות להט"בית מופגנת במרחב הציבורי.⁷⁵ ירושלים היא מרחב ייחודי מבחינה חברתית, תרבותית ולאומית-פוליטית,⁷⁶ במיוחד ללהט"בים וקווירים, והתגבשו בה בין השאר קבוצות אקטיביסטיות חלוציות, הן של פמיניסטיות ולסביות בשנות השמונים והן של הקהילה הטרנסג'נדרית והקווירית בתחילת שנות האלפיים.⁷⁷ בתחילת שנות האלפיים הוקמו במסגרת הבית הפתוח בירושלים שני ארגונים שהמשיכו לאחר זמן מה לדרך עצמאית – ארגון ההומואים הדתיים חברותא ותנועה להט"בית פלסטינית – القوس (אלקווס), לשונות מינית ומגדרית בחברה הפלסטינית).⁷⁸ השילוב של שתי קבוצות חברתיות-פוליטיות אלו בפעילות הבית הפתוח הוביל לפוליטיקה של החזקה, המבוססת על הכלה של ניגודים פוליטיים במרחב אחד. פוליטיקה זו השפיעה בהמשך הדרך על יכולתו של הבית הפתוח, כארגון ירושלמי, לגייס תמיכה ומשאבים מגופים פוליטיים וממסדיים בעיר.⁷⁹

מסוף העשור הראשון של שנות האלפיים נרשמו בישראל שני אירועי אלימות קשים ומכוננים נגד להט"בים, הראשון בתל אביב והשני בירושלים. אירועים אלה, ובעיקר התגובות הציבוריות, הקהילתיות והפוליטיות להם וההתארגנויות שבאו בעקבותיהם, עומדים במוקד מחקר זה. באוגוסט 2009 התרחש בתל אביב אירוע ירי במועדון ברנוער, מועדון לנוער גאה שהתכנס מדי שבת בערב במשכן הישן של אגודת הלהט"ב ברחוב נחמני שבלב העיר. אלמוני לבוש שחורים ורעול פנים פרץ למועדון הצעירים, ירה לכל עבר והביא למותם של שניים ולפציעתם של 14 מהנוכחים במקום, חלקם באופן קשה. פשע שנאה זה, שטרם פוענח, היה טראומטי לקהילה

הלהט"בית המקומית והוביל לשינוי השיח הקהילתי והפוליטי שלה. לטענת המשפטן אייל גרוס, האירוע איפשר לפוליטיקאים ממיקומים שונים במפה הפוליטית הישראלית להפגין תמיכה בקהילה, יצר הזדמנויות פוליטיות חדשות לדון בזכויות להט"בים בישראל, והביא לגיבושה של עסקה לא-כתובה שהחלה להתגבש עוד קודם לכן בין הפוליטיקה ההטרונורמטיבית שהתבססה בישראל מסוף שנות התשעים של המאה ה-20 לבין ההומולאומיות הישראלית החדשה.⁸⁰

המונח "הומולאומיות" מתאר את השתלבותם של תהליכי הכלה (והדרה) לאומית עם תהליכים נאוליברליים של היטמעות בחברה הסובבת (ההטרונורמטיביות), ובעיקר בקבוצת הלאום היהודית ההגמונית.⁸¹ ההומולאומיות בישראל התעצבה כעיקרון מארגן של הפוליטיקה הלהט"בית בעשרים השנים האחרונות, ומסמלת את השייכות של להט"בים לקבוצת הלאום ההגמונית ואת הכללתם בקהילה הלאומית (המדומיינת) שמיוצגת על ידי הקולקטיב היהודי-ישראלי. עם זאת, הפוליטיקה ההומולאומית מקבלת תצורות מובחנות במרחבים שונים, ואי אפשר להתייחס אליה כאל צורה הומוגנית של היטמעות פוליטית בלאום בלבד.⁸²

מצעד הגאווה השנתי בירושלים מאורגן על ידי הבית הפתוח בירושלים לגאווה ולסבלנות (להלן "הבית הפתוח"), והוא חושף את המורכבות הפוליטית של המרחב הציבורי בעיר ואת השלכותיה על הנוכחות הלהט"בית והקווירית במרחב זה. מאז ראשית ימיו של מצעד הגאווה ב-2002 תפסו אותו רבים כעלבון לעיר הקדושה.⁸³ בד בבד עם המצעד ב-2005 התקיימה הפגנת מחאה של חרדים נגד עצם קיומו, ובסופה דקר גבר חרדי שלושה מהצועדים. ההתנגדות למצעד לא הייתה מוגבלת לציבור החרדי או הדתי בעיר, והתבטאה באיומים, במחאות ובפעולות משפטיות רחבות יותר, שהובילו ב-2006 לביטולו של מצעד הגאווה ולקיום עצרת ציבורית חלופית במרחב הסגור של איצטדיון הספורט בגבעת רם, מקום מרוחק ממרכז העיר וחסר נראות ציבורית. ב-2007, בעקבות ההתנגדות שהביעו כמה רבנים למחאות ההמוניות נגד המצעד, המחאה נחלשה והמצעד יצא לפועל כמתוכנן. ב-2008, אחרי משא ומתן בין פעילי הבית הפתוח לנציגים של הקהילה החרדית, נערך בירושלים מצעד גאווה שקט יחסית. בשנים הבאות נרשמו הפגנות מחאה מצומצמות של הקהילה החרדית נגד המצעד, עד לאירוע הדקירה במצעד הגאווה של 2015. באותו קיץ נדקרה למוות שירה בנקי, נערה בת 16 שהשתתפה במצעד עם חבריה, וחמישה צועדים אחרים נפצעו. מאוחר יותר התברר שהדוקר, ישי שליסל, השתחרר זמן קצר קודם לכן מהכלא, שבו ישב כיוון שהורשע באירוע הדקירה מ-2005, גם הוא במצעד הגאווה בעיר.

הנצחה של טראומה

מדינת ישראל נוסדה בצל השואה, שהייתה טראומה קולקטיבית מכוננת לחלק גדול מאזרחיה היהודים, ובה בעת כוננה את טראומת הנכבה ("האסון") לאזרחיה הפלסטינים. השואה והנכבה הן אירועי עבר מכוננים, או "טראומות נבחרות" בישראל,⁸⁴ והן עיצבו זהויות לאומיות שבהן הטראומה, האסון והאובדן ממלאים תפקיד מרכזי. בנוסף, הסכסוך הישראלי-פלסטיני יצר מציאות שהיא חלק מהטראומה הלאומית ומהפגיעות הקולקטיבית המקומית.⁸⁵ כמה מחקרים עכשוויים מצביעים על הדרכים שבאמצעותן שתי טראומות קולקטיביות אלה (השואה והנכבה)

עיצבו ועדיין מעצבות את החברה בישראל-פלסטיין.⁸⁶ בפרט, הסכסוך הישראלי-פלסטיני ופרויקט הכיבוש המתמשך של המרחב מגולמים במרחב הציבורי בישראל מצד אחד דרך אנדרטאות, שמות רחובות, מבני ציבור והנצחה, ומצד שני דרך אירועי זיכרון ציבוריים המתקיימים במרחב הציבורי העירוני. פרקטיקות הנכחה אלו, ששיאן בימי הזיכרון הלאומיים, מעצבות גם את פרקטיקות הזיכרון שאימצו ארגונים להט"ביים בישראל כדי לזכור את שני האירועים הטראומטיים העומדים בבסיסו של מאמר זה. ההנצחה הלאומית כפי שהיא מופיעה במרחב הציבורי הישראלי זולגת אל פרקטיקות אחרות של הנצחה שאינן קשורות בטבורן לטראומות הלאומיות. ניתוח ההקשרים הרחבים יותר הנוגעים להנצחה של טראומות בישראל חורג מעבר לסוגיה שעומדת במרכז מאמר לקסיקלי זה. ובכל זאת, כשעוסקים בתיאורטיזציה של טראומה קווירית ובהיבטיה האורבניים, יש לזכור את ההקשר הרחב וההיסטורי שבו היא מתקיימת, ואת העובדה שמלבד שתי הטראומות הקולקטיביות המכוננות (השואה והנכבה), אזרחי מדינת ישראל חיים בצילן של טראומות נוספות: מלחמות וחללים, אירועים ביטחוניים ואירועי טרור, רציחות פוליטיות כגון הרצח של אמיל גרינצוויג בהפגנת שלום עכשיו בירושלים ב-1983, ורצח רבין בנובמבר 1995 בעת עצרת השלום בתל אביב. במידה מסוימת אפשר לאפיין את החברה בישראל-פלסטיין כחברה שחיה בטראומה קולקטיבית מתמשכת.

מחקרנו, שמתמקד בטראומות קוויריות בתל אביב ובירושלים, הוא חלק מהמסגרת התיאורטית הרחבה שעוסקת בטראומות הלאומיות הדומיננטיות בישראל. שני האירועים הטראומטיים מההיסטוריה המקומית מעצבים את מערכת היחסים בין רשויות המדינה, האקטיביזם הקהילתי והתנועות הקוויריות בדרכים משמעותיות, אך מובחנות זו מזו בכל אחת מהערים. החברה הישראלית היא לאומית ומיליטריסטית,⁸⁷ ולהט"בופוביה ואליםמות מוטמעות עמוק בשיח הישראלי. הסיבות והתוצאות של להט"בופוביה והאלימות שבה נדון בהמשך חושפות רבדים נוספים בפוליטיקה הקווירית בעיר, רבדים שהם מעבר למסגרת השיח הרחבה של הומולאומיות. הירי בברנוער בתל אביב לא התרחש בזמן אירוע ציבורי המוני כמו מצעד הגאווה העירוני, אלא במהלך התכנסות קטנה שיועדה לקהל מצומצם ומובחן של בני נוער להט"בים. בעקבות הירי התקיימה עצרת ציבורית שבה העירייה ופוליטיקאים מהמישור הלאומי (חברי כנסת ושרים) הביעו תמיכה בקהילה הלהט"בית.⁸⁸ בנוסף, אקטיביסטים קווירים התקבצו מיד ליד אתר הרצח וארגנו אירוע זיכרון שנמשך כמה ימים. זמן קצר לאחר הרצח בא ראש הממשלה בנימין נתניהו בפעם הראשונה למרכז הגאה לביקור תנחומים.⁸⁹ בשבועות הבאים היה המרכז הגאה עמוס באנשי הקהילה הלהט"בית. חלקם חיפשו סיוע בעצמם, ואילו אחרים ביקשו לתמוך בשורדים ולסייע להם להתמודד עם הטראומה.⁹⁰ כשבוע לאחר אירוע הירי התקיימה בכיכר רבין עצרת זיכרון המונית, שהפכה זה מכבר לכיכר הלאומית של ישראל.⁹¹ שמעון פרס, אז נשיא המדינה, וכמה חברי כנסת ושרים, כולל שר החינוך מהליכוד, נאמו בעצרת והפגינו את מה שאייל גרוס מכנה ה"עסקה" בין הממשלה (הימנית) לבין (החלקים) ההטרונורמטיביים של הקהילה הלהט"בית, שחיוקה את ההומולאומיות הישראלית.⁹²

מאז הירי בברנוער בתל אביב מתקיים מדי שנה אירוע זיכרון בסמיכות ליום השנה, לרוב ליד

המרכז הגאה בגן מאיר.⁹³ ב-2013 נחנכה בעיר גינת קקטוסים שמנציחה את קורבנות האירוע, ניר כץ וליז טרובישי. גם הבית הפתוח, שמארגן את מצעדי הגאווה בירושלים, החליט לאחר הירי בברנוער לשנות את תאריך המצעד בעיר כדי להנציח את האירוע הקשה. מאז שנת 2010 מתקיים מצעד הגאווה השנתי בירושלים בתחילת אוגוסט, כחלק מאירועי הזיכרון וההנצחה של הרצח בברנוער. באותה שנה השתנה גם מסלול המצעד והסתיים מול בניין הכנסת, כחלק מתהליך הפוליטיזציה הרחב שעוברת הקהילה הלהט"בית בישראל, המתמקדת בפעילות במישור הארצי: יצירת לחץ על נבחרי הציבור ופעילות מפלגתית וממסדית.

מצד שני, אירועי הדקירה שהתרחשו במצעדי הגאווה של 2005 ו-2015 בירושלים מוסגרו כתוצאה ישירה של הקדושה שמיוחסת למרחב העירוני בכללותו. הדוקר היה גבר חרדי, והציבור הדתי-חרדי הביע התנגדות עזה לקיומו של המצעד בעיר מאז ראשיתו ב-2002. להתנגדות הצטרפו גם קהילות דתיות לא-יהודיות בעיר.⁹⁴ אחרי הדקירה ב-2005 לא נרשם אף אירוע ציבורי שמבקש להתמודד עם הטראומה, כנראה משום שהתקיפה לא הסתיימה במוות, אך גם בהשפעת עיתויה, לפני תהליכי הפוליטיזציה, המיסוד והחיבוק הממסדי שעברה הקהילה הלהט"בית, כפי שתיארנו לעיל. לעומת זאת, עשר שנים לאחר מכן, שעות בודדות אחרי שדווח על מותה של הנדקרת שירה בנקי, נערכו שלושה אירועי הנצחה וזיכרון: בכיכר ציון בירושלים, במרכז הגאה בתל אביב ובבאר שבע. באותו לילה התאספו בירושלים מאות חברים מהקהילה הלהט"בית ובני נוער, החזיקו נרות וצפו בדברי התנחומים של ראש הממשלה בנימין נתניהו ושל הנשיא ראובן ריבלין (שהוקרנו על מסך).⁹⁵ ב-2016 הוקדש מצעד הגאווה בירושלים לזכרה של בנקי.⁹⁶ היה זה אירוע ההנצחה המשמעותי הראשון שנערך בירושלים בעקבות הדקירות. היקף המצעד רשם שיא במונחים מקומיים ונאמד בכ-25 אלף משתתפים, ולראשונה זכה לאהדה ציבורית ולהצהרת תמיכה מצד ראש הממשלה נתניהו. ראש העיר ברקת, לעומת זאת, הקפיד לשמור על שתיקה.⁹⁷ ניתוח האירועים בתל אביב ובירושלים חושף שלושה מרכיבים מרכזיים בטראומה הקווירית האורבנית שעליהם מתבססת התיאורטיזציה שאנו מציעים למושג: (1) הממד המרחבי של האירוע הטראומטי; (2) הממד הטמפורלי של ההנצחה; (3) מערכת היחסים בין הקהילה הלהט"בית לחברה הסובבת.

הממד המרחבי של טראומה קווירית אורבנית

הגיאוגרפיה הפוליטית והחברתית של הנצחת שני האירועים הטראומטיים בתל אביב ובירושלים מראה שאקטיביזם והנצחה ספונטניים אינם מוגבלים למקום שבו התרחש האירוע. העצרות לא התקיימו בהכרח באותו מקום או אפילו באותה עיר שבה התרחש האירוע הטראומטי. רוב התגובות המיידיות לירי בברנוער בתל אביב ולדקירות במצעד הגאווה בירושלים התקיימו במרכז הגאה בתל אביב – עיר שנתפסת כמרכז הקהילה הלהט"בית בישראל, בין השאר על רקע התפקיד הכמולאומי שעיריית תל אביב נטלה על עצמה בהובלת התמיכה המוסדית ללהט"בים.⁹⁸

הפוליטיקה המרחבית של אירועים פוסט-טראומטיים מתבססת על תחושות של מקום ושייכות, וכן על היבטים גיאוגרפיים-רגשיים. מכאן שתהליכי זיכרון והנצחה מתרחשים במקומות שבהם תנועות חברתיות ואקטיביסטים מרגישים שייכות, אך גם במקומות שבהם יש נגישות למשאבים, סולידריות ותמיכה. ההבדלים בין ירושלים לתל אביב נובעים מהקשריהם הסוציו-תרבותיים והפוליטיים השונים, וכן מהבדלים בתמיכה ממסדית, חומרית והצהרתית של הרשות העירונית בפעילות הלהט"בית.⁹⁹

סיבה נוספת להבדלים נעוצה במבנה ובמטרות של ארגונים ותנועות להט"ביות מקומיות. הבית הפתוח רואה בעצמו ארגון מקומי שמשרת בראש ובראשונה את כלל הלהט"בים בירושלים.¹⁰⁰ לארגון משאבים מוגבלים, שמגיעים בעיקר מתרומות לפרויקטים ייעודיים. ארגוני להט"ב בתל אביב, לעומת זאת, מציגים את עצמם כמי שמשרתים את כל הקהילה בישראל ופועלים כתנועות ארציות עם סניפים, פעילויות מקומיות תומכות וקבוצות בכל רחבי הארץ. הם נשענים בעיקר על משאבים ממשלתיים ועירוניים, והמרכז הגאה מתפקד כמטה הראשי שלהם – הלב הפועם של הפעילות הלהט"בית הלאומית. במובנים מסוימים, הבדלים עירוניים וסוציו-פוליטיים אלה דומים למה שכמה חוקרים הגדירו כהבדלים בין "העיר הגלובלית" (תל אביב) לבין "העיר הלוקלית" או "העיר הקדושה" (ירושלים), ומשתקפים בעצמאות (או תלות) פוליטית וביחסי מדינה-קהילה.¹⁰¹

הממד הטמפורלי של טראומה קווירית אורבנית

הגם שהממד המרחבי והממד הטמפורלי קשורים זה לזה בקשר גורדי,¹⁰² בחינת ממד הזמן ביחס לתגובת של תנועות חברתיות עירוניות לטראומה הקווירית חושפת שני דפוסים מובחנים. הראשון הוא תגובה מיידית, מצומצמת יחסית, קווירית ורדיקלית שמונעת מזעם. יחד עם כעס וזעם עולים קשת של רגשות כמו פחד, בלבול וניכור כלפי החברה ההטרונורמטיבית. ממצאי המחקר שלנו הראו כי אחרי אירוע טראומטי אנשים נוהגים להתקבץ, לעיתים קרובות עם נרות בידיהם, ומבקשים למצוא מקום וקהילה שבהם יוכלו לחלוק עם אחרים את תחושות ההלם וחוסר הוודאות שיצר האירוע הטראומטי. לטענתנו, ההתקבצות הראשונית של אקטיביסטים ואנשים מהקהילה היא רדיקלית יחסית, מונעת מרגשות שבמרכזם זעם, ומלווה בתחושה של דחיפות פוליטית לעשות מעשה ולהגיב מיד. לא זו בלבד, אלא שהמרכז הגאה שימש גם כמרכז תמיכה מאולתר וכאתר לקיום של "שבעה קהילתית" ועיבוד קולקטיבי של קשת הרגשות שהעלתה הטראומה. התיאורטיקנית הפמיניסטית שרה אחמד טוענת כי לרגשות כמו פחד, כעס וזעם יש משמעות פוליטית, והם מראים לנו כיצד כוח מעצב פוליטית לא רק את העולם אלא גם את הממד האישי שבא לידי ביטוי בגוף.¹⁰³ במחקר הפמיניסטי-קווירי המקומי בחנה יעל משעלי פרקטיקות של מחאה ואקטיביזם קוויריים בישראל ודנה בחשיבות של כעס וזעם ככלי פוליטי.¹⁰⁴ משעלי מפנה את תשומת הלב לסכנה שטמונה באקטיביזם שמונע מכעס וזעם. לטענתה, אימוץ רגשות אלה תוך הדרה של רגשות אחרים שנתפסים כלא-רלבנטיים משעתק את החלוקה בין אקטיביסטים רציונלים לכאלה המונעים מרגש. משעלי קוראת אפוא לבחון מחדש מתי הזעם

מדרבן אותנו לעשייה, ומתי הוא מעוור אותנו לדיכוי חדש המיוצר או מושתק בשירות הזעם.¹⁰⁵ למרות חשיבות ההבחנה שמציעה משעלי, אנו שמים כאן דגש על קשת של רגשות שבמרכזם כעס וזעם אך גם פחד, ניכור ובלבול כתגובה ראשונית וספונטנית לאירועים טראומטיים, בעיקר על ידי אקטיביסטים מתוך הקהילה.

ההתקבצות הראשונית אחרי כל אחד מהאירועים הטראומטיים לא התרחשה בהכרח באתר שבו הם התרחשו, אלא לעיתים קרובות בסמוך אליו. סמיכות זו תומכת בצורך של אקטיביסטים להיאחזו ברגע, לעצור את הזמן באופן סימבולי ולהשהות את התנועה במרחב, כלומר להישאר עם הטראומה באופן סמלי ולתת ביטוי ופורקן לתחושות שמציפות אותם. עם זאת, אחרי הדקירות בירושלים התקבצו אקטיביסטים גם בערים אחרות, בעיקר במרכז הגאה בתל אביב, אך גם בחיפה ובבאר שבע, וחשפו את התחושה המשותפת של הלם ודחיפות. מנגד, האירוע הטראומטי בתל אביב לא הוביל להנצחה מיידית גם בערים אחרות.

הדפוס השני של תגובה פוליטית-מרחבית לאירועים טראומטיים מבטא את התגובה שלאחר זמן. זוהי הנצחה מתוכננת, ולכן היא נשענת על תהליכים שממסדים את הגישה האקטיביסטית של התנועה החברתית לטראומה הקווירית. הנצחה זו עשויה להתרחש כשבוע אחרי האירוע, אבל גם שנה (או יותר) אחרי, והיא משקפת תגובה מאורגנת, מובנית ומתוזמנת, שנותנת במה לפוליטיקאים, לאמנים ולנציגים של הקהילה והממסד העירוני. דפוס זה של הנצחה מתעצב אפוא כקרוב יותר למיינסטרים, מכוון לקהלים רחבים, וכולל נציגים של זהויות וזרמים פוליטיים שונים בקהילה הלהט"בית ובחברה הישראלית בכלל. תנועה זו של ההנצחה לעבר המיינסטרים מגבילה את אפשרות עיצובה של תגובה פוליטית רדיקלית והנעת ההתגייסות הלהט"בית הלאה, לעבר התנגדות לרשויות המדינה, להומולואומיות ולכוח של המדינה. כך למשל, במקרה של רצח שירה בנקי, התגובה המאוחרת יותר נמנעה מקריאות ביקורתיות נגד רשויות החוק, המשטרה והממסד, שאחראים לשחרורו של הדוקר שליסל מהכלא ושמחדליהם פגעו בביטחונם של הצועדים והצועדות במרחב. במקרה התל אביבי נמנעה התגובה המאוחרת מביקורת נוקבת על התנהלות המשטרה או על כישלונה בחקירה ובפענוח הרצח בברנוער.

הדפוס המתוזמן של אירוע ההנצחה ההמוני משקף במובנים מסוימים את הלך הרוח הכללי של התנועות החברתיות הקוויריות האורבניות, קרי את ההתבססות שלהן על פרספקטיבה לטווח ארוך בתכנון עיקר פעילותן, תוך התחשבות בשיקולים רחבים, ובכלל זה דעת הקהל, הכיסוי התקשורתי, העבודה מול רשויות עירוניות, ופוליטיקה פנים-להט"בית.¹⁰⁶

שני דפוסי התגובה הפוליטיים, המיידים (והספונטניים) וארוך הטווח (המתוכנן יותר), קיבלו ביטוי גם בתל אביב וגם בירושלים, בשינויים קלים. יתרה מזאת, בתל אביב התארגנו אירועים מיידיים גם בתגובה לטראומה שקרתה בתחומה וגם לטראומה שהתרחשה בירושלים. עם זאת, כשבוחנים את אירועי ההנצחה שאורגנו בעיר שבה התרחש האירוע הטראומטי וכוונו לתושבים המקומיים, מתגלה היבט נוסף: הזמן שחלף בין האירוע הטראומטי לבין התגובה הפוליטית המאוחרת וארוכת-הטווח. בתל אביב חלף שבוע בין אירוע הירי לבין עצרת ההנצחה ההמונית שהתקיימה בסמוך אליו (בכיכר רבין). בעקבות אירוע הדקירה בירושלים ארגנו עיריית תל אביב והמרכז

הגאה עצרת בתל אביב. לעומת זאת, כשנה חלפה עד שהבית הפתוח קיים את אירוע ההנצחה המרכזי בירושלים, במצעד הגאווה של 2016. הבדלים אלה בין הערים משקפים את רמת המיסוד הגבוהה יותר של הארגונים הלהט"ביים בתל אביב לעומת הבית הפתוח בירושלים. אחת הסיבות לכך היא התמיכה והמימון שהם מקבלים מהעירייה, המאפשרים להם לארגן פעולה מיידית ולהפוך את הזעם והכעס לפעולה פוליטית, הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך.

היחסים בין הקהילה הלהט"בית לכלל החברה

האירועים הפוליטיים התגובתיים רחבי-ההיקף שתוכננו ויצאו לפועל אחרי הטראומות, בתל אביב ובירושלים כאחד, משכו אליהם משתתפים להט"בים רבים, אך גם משתתפים הטרוסקואלים, אקטיביסטים ולא אקטיביסטים. בעצרת המרכזית שהתקיימה בתל אביב כשבוע אחרי הרצח בברנוער, כמו גם במצעד הגאווה 2016 בירושלים (שציין את הרצח שאירע במצעד הגאווה שנה קודם לכן בעיר), השתתפו המוני אנשים שלא היו מעורבים עד אז באקטיביזם להט"בי, והם עמדו יחד ומחו על פשעי השנאה ועל היעדרו של מרחב בטוח ללהט"בים. דפוס זה מבטא את הקונצנזוס הציבורי שהתגבש סביב התפיסה שפשעי שנאה אלה היו לא רק בלתי חוקיים, אלא גם לא מוסריים ולא לגיטימיים.

עם זאת, ההשתתפות של הציבור הרחב באירועי ההנצחה האקטיביסטיים שונה משמעותית בין שתי הערים. בתל אביב התרחש האירוע הטראומטי בהתכנסות פרטית של נערים ונערות במרחב להט"בי סגור. הטראומה הובילה להכרה לאומית רחבה בכך שמרחבים להט"ביים אינם בטוחים, ושלהט"בים וקווירים זקוקים להגנה מפני אלימות אפילו במרחבים פרטיים או פרטיים למחצה. בהמשך לכך, הציבור הצטרף לעצרת ההמונית בכיכר רבין ותמך בקריאת הארגונים הלהט"ביים לשנות את המדיניות ביחס לזכויות להט"בים ולקדם מדיניות וחקיקה פלורליסטית וסובלנית כלפי הקהילה הגאה.

בירושלים, לעומת זאת, התרחש האירוע הטראומטי ברחובות העיר במהלך מצעד ציבורי שעורר התנגדות עזה מצד אוכלוסיות שמרניות, ובעיקר מצד הקהילה החרדית. פשע השנאה האלים לא עורר תמיכה הטרוסקואלית רחבה בקהילה הלהט"בית כפי שעורר הפשע בברנוער, מכמה סיבות: ראשית, הבית הפתוח לא ארגן כאמור עצרת המונית מקומית שהייתה עשויה למשוך תומכים הטרוסקואלים; שנית, מצעד הגאווה בירושלים התקיים ברחובות העיר למרות ההתנגדות לקיימו במרחב הציבורי, ורבים בציבור (דתיים וחילוניים כאחד) ראו זאת כפרובוקציה מיותרת, וסברו כי במובנים מסוימים הארגונים הלהט"ביים הביאו על עצמם את האלימות שכוונה נגדם. קיום המצעד במרחב הציבורי בירושלים הוא שהפך אותו לשנוי במחלוקת. כתוצאה מכך הסתייגו גם אנשים שאולי תומכים באופן כללי בזכויות להט"בים (או לפחות בעיקרון של זכויות אדם ושוויון) מהבעת סולידריות עם הקהילה הגאה ולא הצטרפו לאירועי ההנצחה שלה. יתרה מזאת, אירוע ההנצחה המרכזי התקיים בעיר אחרי תקופה ארוכה יחסית – שנה לאחר הפשע – ואף שהוא נרשם כמצעד הגאווה הגדול ביותר בתולדות העיר, היה זה בעיקר הודות לצועדים שבאו מערים אחרות. התושבים המקומיים חשו ככל הנראה שמסוכן

מדי לצעוד במצעד הגאווה – הנצחה עמומה ומאוחרת מדי; שליטת, עיריית ירושלים לא הביעה תמיכה חד־משמעית ובלתי מותנית בקהילה הלהט"בית כפי שעשתה עיריית תל אביב במסגרת הנצחת הטראומה.

הבדל נוסף בין הערים נעוץ בהשתתפות של דמויות פוליטיות באירועי ההנצחה ובזיהוי של מקום ההנצחה עם הלאום. אירוע ההנצחה בתל אביב היה כאמור מכליל, והתקיים זמן קצר לאחר הרצח באתר שנתפס כלאומי באופן מובהק (כיכר רבין). בירושלים, לעומת זאת, חלפה שנה תמימה עד שהתקיים האירוע שהזמין לא־להט"בים להשתתף בהנצחה, וגם אז הוא לא נהנה מתמיכת העירייה כמו במקרה התל אביבי. כתוצאה מכל אלה נתפסו שני אירועי ההנצחה על ידי פוליטיקאים כהזדמנות יחצ"נית, אבל הם אימצו אותה בצורות שונות. בתל אביב הייתה זו הפעם הראשונה שבה פוליטיקאים מהצד הימני של המפה הפוליטית (בעיקר מהליכוד), כמו למשל ראש הממשלה נתניהו או השרים גדעון סער ולימור לבנת, נאמו באירוע להט"בי או תמכו בו ציבורית. הייתה זו גם הפעם הראשונה שנשיא המדינה,¹⁰⁷ ראש הממשלה ושר החינוך הציעו תנחומים ותמיכה לקהילה הלהט"בית – תמיכה שהפכה בעקבות כך לנורמטיבית ואפילו למצופה בסביבה ההומולאומית בישראל. בירושלים, לעומת זאת, ההתקבצות המיידית אחרי הדקירה לא זכתה לביקור אישי מהנשיא או מראש הממשלה (אף ששניהם מתגוררים בעיר), והם הסתפקו בהופעה מרחוק על מסך וידיאו. נראה אפוא שאף כי תמיכה פוליטית הובעה גם במקרה הירושלמי, הפוליטיקאים נמנעו מהופעה ממשית באירועי ההנצחה הציבוריים.

דיון מסכם: המשגתה של טראומה קווירית אורבנית

כפי שצינו גיאוגרפים קווירים, המרחב והמקום ממלאים תפקיד מרכזי בפוליטיקה הלהט"בית, בארגונים קווירים ובאקטיביזם שלהם.¹⁰⁸ גם לרגשות ולמרחבים רגשיים יש משמעות בהקשר הזה, היות שהם מבנים את הדרכים שבאמצעותן קהילות ותנועות חברתיות מפתחות טקטיקות ואסטרטגיות פעולה מרחביות המונעות מרגשות כגון זעם, כעס והתאבלות.¹⁰⁹ בהתאם לכך הצענו כאן את המושג טראומה קווירית אורבנית, שמתאר את האופנים שבהם תנועות חברתיות עירוניות מבנות מרחבית תהליכים ופוליטיקה אקטיביסטית בעקבות אירוע טראומטי שמגלם פגיעה בלהט"בים וקווירים. באמצעות ניתוח המקרה הישראלי, שבו התעצבה טראומה לאומית כחלק מרכזי מהמורשת ומהפוליטיקה, אִפיינו אמפירית טראומה קווירית אורבנית והצענו דיון שהתמקד בשלושה מרכיבים: הממד המרחבי של טראומה קווירית אורבנית; הממד הטמפורלי של טראומה קווירית אורבנית; והיחסים בין הקהילה הלהט"בית לכלל החברה. על סמך הניתוח שלנו אנו מציעים כמה מסקנות, תיאורטיות במהותן, בנוגע להמשגה של טראומה קווירית אורבנית.

אנו טוענים שלטראומה (קווירית) יש משמעויות וביטויים מרחביים שמבנים אותה, כלומר יש לה גיאוגרפיה, ואין מדובר בגיאוגרפיה אישית בלבד. הבניה מרחבית של טראומה קווירית אורבנית אמנם נשענת על זיכרונות אישיים ועל אוטוביוגרפיות, כפי שהראו חוקרים אחרים,¹¹⁰ אך היא גם קולקטיבית ופוליטית. היות שהטראומה הקווירית האורבנית היא קולקטיבית, תנועות חברתיות

יכולות להשתמש בה כאמצעי להתגייסות לפעולה ולהשגת מטרות פוליטיות, וגם לשם חיזוק החוסן הקהילתי הנדרש לאחר אירועים טראומטיים ופשעי שנאה. מכאן שהטראומה הקווירית האורבנית מתפקדת גם ככלי פוליטי המועיל לחוסנם של להט"בים מול אלימות, להט"בופוביה ושנאה, ומסייעת ליצור מרחב של שייכות וביטחון ללהט"בים בעיר.

הטראומה הקווירית האורבנית קשורה באובדן ובאבל, ובפרט באובדן של מרחב בטוח. אנו טוענים שהיות שהניכוס מחדש של המרחב והתביעה להופכו למרחב בטוח ללהט"בים וקווירים היא תביעה פוליטית ומרחבית, היא דורשת פעולה פוליטית במרחב. בתל אביב הליברלית וה"גלובלית", הניכוס מחדש של המרחב הוא תביעה פוליטית ספונטנית ומיידית, שלא כמו העיר הקדושה והשמרנית ירושלים. מיפוי הזדמנויות אלה עשוי לסייע בהבנת הדרכים שבאמצעותן תנועות חברתיות קוויריות משתמשות במרחב האורבני, ולעזור להן לנהל את המשא ומתן על המרחב אחרי אירוע טראומטי קווירי.

הגיאוגרפיה החברתית-פוליטית של אירועים טראומטיים אינה מוגבלת למקום או אפילו לעיר שבו האירוע הטראומטי התרחש. כך למשל, התגובה המיידית והרחבה ביותר לאירוע הדקירה במצעד הגאווה בירושלים התרחשה במרכז הגאה בתל אביב, העיר שמיתגה את עצמה במידה רבה של צדק כמרכז הקהילה הלהט"בית בישראל. תחושת השייכות היא אפוא חלק מרכזי מתהליך ההנצחה והפיכת הטראומה לכוח פוליטי ולמשאב קהילתי. זאת ועוד, המקום שבו מתעצבת התגובה לאירוע הטראומטי מסמל שייכות קווירית עירונית. לתנועות חברתיות קל יותר לקיים אירועי הנצחה פוליטיים רחבי-היקף במקום שבו הן נהנות מכוח, עוצמה פוליטית ותמיכה (הן מהקהילה והן מהחברה הסובבת). זו למשל הסיבה שהאירועים המשמעותיים והמיידיים בשני המקרים שנבחנו כאן התרחשו בתל אביב ולא בירושלים. עם זאת, חשוב לקיים גם אירועי הנצחה בסמוך למקום הפשע, גם אם הדבר דורש התארגנות ארוכה יותר, והמקרה של מצעד הגאווה בירושלים ב-2016 מהווה דוגמה טובה לכך.

הפוליטיקה המרחבית של האירועים הפוסט-טראומטיים קשורה בתחושות של מקום ובגיאוגרפיה רגשית. הפוליטיקה המרחבית נגזרת גם מהקשרים חברתיים-תרבותיים ופוליטיים עירוניים, מהיחסים בין הארגונים הלהט"בים העירוניים לרשויות העיר והמדינה, וכן מהפוליטיקה הקווירית (שפועלת אחרת במרחבים הלהט"ביים שונים בישראל¹¹¹), ובין תל אביב לירושלים יש הבדלים גדולים בהקשר זה. אופי היחסים עם הלאומיות (ה"הומולאומיות") משפיע על התנועות הלהט"ביות ועל שיתוף הפעולה שלהן עם רשויות המדינה. באופן בלתי נמנע, פוליטיקאים מבקשים להשיג רווחים פוליטיים ותמיכה על התבטאויותיהם הפומביות בנוגע לתהליכי ההנצחה. בסביבה הפוליטית הישראלית, למעורבות של המדינה וסוכניה יש השלכות רחבות על ארגונים להט"ביים. הממשלה ופוליטיקאים שונים מציגים את עצמם כתומכים בקהילה הלהט"בית ובזכויות להט"בים, במיוחד בשנים האחרונות, ובמקביל עושים שימוש באירועים הציבוריים של הקהילה הגאה לטובת יחסי ציבור ופינקווישינג – יצירת תדמית של מדינה ליברלית המכבדת זכויות אדם וזכויות ללהט"בים כדי להלבין הפרות של זכויות אדם כלפי מיעוטים אחרים. מובן שמהלכים ציניים אלה אינם מעידים על שינויים לטובה בחקיקה ובקידום

זכויות שוות ללהט"בים. בנוסף, הפוליטיקה המרחבית, ובפרט התגובה המיידית וקצרת-הטווח לאירועים הטראומטיים, מושפעים ומונעים מתגובות רגשיות של אובדן, אבל, כעס וזעם. במאמר הצבענו על שני דפוסים פוליטיים-מרחביים וטמפורליים של תגובה ארגונית קווירית לאירועים הטראומטיים. הראשון הוא הדפוס המיידית, שהוא קווירי ורדיקלי באופיו ומעורבים בו בעיקר פעילים ללהט"בים. דפוס ראשון זה מונע בעיקר מתחושות של זעם וכעס.

הדפוס השני משקף תגובה מאוחרת יותר של ארגונים ללהט"ביים, הוא מובנה יותר ורדיקלי פחות, ומכוון להגביר השתתפות והזדהות של הקהל הרחב. זו הבחנה חשובה שנמצאת בלב הטראומה הקווירית האורבנית כפי שהגדרנו אותה.

לבסוף, ממדי המרחב והזמן בפוליטיקה של הטראומה ניכרים לא רק בהבניה השונה של דפוסי התגובה בירושלים ובתל אביב, אלא משתקפים גם בזמני התגובה השונים לאירועים הטראומטיים. ממד הזמן-מרחב הוא מרכזי להבנת פרקטיקות ההנצחה וההתמודדות הפוליטית עם הטראומה של תנועות חברתיות.

כאן נבקש להוסיף כי בקיץ 2018 התרחש בדרום תל אביב אירוע תקיפה טרנספובי טראומטי שהוביל להתגייסות קהילתית ולהפגנת מחאה גדולה. זה לא היה האירוע הראשון שבו התארגנה צעדת מחאה בתל אביב לאחר אירוע אלימות ללהט"בופובי. ההבדל העיקרי בין שני האירועים שניתחנו לבין ההפגנות או הצעדות שהתארגנו כתגובה לאירועים ללהט"ביים אחרים, כמו למשל אירוע התקיפה הטרנספובי, נעוץ במידת המיסוד של הארגונים שהיו מעורבים בתגובה, יחד עם ממד האשרור של הטראומה, שזכתה להתייחסות ולהכרה רחבה בקהילה הגאה ומחוצה לה. מהניתוח שערכנו משתמע כי המושג טראומה קווירית אורבנית מושפע באופן ישיר מרמת המיסוד של תנועות חברתיות ומההזדמנויות הפוליטיות שעמדו לרשותן בעת קיום המחאה. הדגש על ממד המיסוד חושף שמרחבים ואירועים מסוימים נוטים פחות למיסוד מרחבי חברתי קולקטיבי במסגרת של ארגונים ותנועות חברתיות בגלל מיקומם החברתי השולי. חלק מהאלימות הלהט"בופובית, ובמיוחד הטרנספובית, למשל זו המופנית כלפי נשים טרנסג'נדריות בזנות הפועלות בשוליים העירוניים (למשל בדרום תל אביב), נשארת בדרך כלל מחוץ לדיון הציבורי, ממבנים של סולידריות קהילתית ומהנרטיב של טראומה קווירית בישראל. היבט זה מדגים פן נוסף של המשגת הטראומה הקווירית האורבנית, שהבנייתה קשורה קשר הדוק לממדים הארגוניים ההומונורמטיביים של התנועות החברתיות הפועלות בעיר ובהכרה מן הציבור הרחב. עניין זה קשור גם למידת הבולטות הציבורית והתקשורתית של האירוע ולרמת הפגיעה (החל בתקיפה מילולית, עבור באלימות פיזית וכלה ברצח). אירועים שונים באופיים המרחשים כלפי חלקים שונים בקהילה הגאה ובמרחבים שונים בעיר זוכים לרמות שונות של אשרור והכרה, ועל כן גם לתגובה פוליטית שונה. עניין זה ראוי למחקר נוסף ולהעמקה שלא נוכל להציע כאן. לסיכום, מחקר זה שופך אור על האקטיביות הלהט"בית והקווירית שהתעצב בישראל בעקבות שני אירועים טראומטיים, האחד בתל אביב והשני בירושלים. להמשגת הטראומה הקווירית אורבנית שהצענו יש השלכות תיאורטיות רחבות יותר: היא מסייעת לנו לחשוב על אירועים טראומטיים ועל השלכותיהם על מרחבים עירוניים ולנתח תנועות חברתיות עירוניות בכלל. להבנת הטראומה

הקווירית האורבנית ולגיאוגרפיה שלה יש אפוא ערך שקשור במרחב ובזמן ויש לו ממדים פוליטיים. לתפיסתנו, מחקר עומק של הפוליטיקה המרחבית ושל הפוליטיקה הטמפורלית של הטראומה, ובפרט של הדרכים שבאמצעותן הן יוצרות פעולה פוליטית, יסייע להבנה של תנועות אורבניות קוויריות ולקידום של זכויות להט"בים. הטראומה הקווירית האורבנית היא תופעה פוליטית וחברתית-תרבותית בערים גדולות שבהן הקהילה הלהט"בית והקווירית הפכה לחלק מרכזי מהעירוניות הרב-תרבותית הליברלית, אך עדיין סובלת מאלימות פיזית, מפשעי שנאה, מהומופוביה וממרחבים לא בטוחים.¹¹² הבנה של הטראומה הקווירית האורבנית מספקת אפוא תרומה חשובה להבנת הגיאוגרפיה של הפגיעות הקווירית, ולמה שבאטלר מכנה "precarity" – מציאות רעועה ולא יציבה שבה להט"בים וקווירים חשופים לאלימות, אפליה, הטרדה ואף מוות בגלל זהותם המגדרית והמינית.¹¹³ מתוך תקווה שלא יהיו עוד אירועים טראומטיים קווירים בישראל שבאמצעותם נוכל לבחון את ההמשגה התיאורטית, אנו ממליצים להמשיך את המחקר ואת ההמשגה התיאורטית שהצענו במקומות אחרים ובהקשרים סוציו-תרבותיים ולאומיים שונים.

אנו מבקשים להקדיש מאמר זה לניר כץ, ליז טרובישי, שירה בנקי, מאי פלג, דן ווג, חן לנגר, נטע חדיד, ולכל קורבנות השנאה והלהטכופוביה באשר הם

הערות

1. שמות המחברים לפי סדר הא"ב (תרומה שווה).
2. דיון זה הוא חלק משדה ידע רחב המתפתח בשלושת העשורים האחרונים ומכונה "גיאוגרפיה של מיניות" (Geographies of sexualities) או גיאוגרפיה קווירית (Queer geography). תחום ידע זה הוא ביטוי לחלחול של תיאוריה ומחקר להט"ביים וקוויריים, שצמחו בשנות השמונים של המאה העשרים (לימודי להט"ב) ובראשית שנות התשעים (תיאוריה קווירית) כענפים אנושיים של הגיאוגרפיה, ובפרט של הגיאוגרפיה העירונית והפוליטית. לדיון רלבנטי וסקירה תמציתית בשפה העברית ראו חן משגב, "פמיניזם, תאוריה קווירית ומחקר גיאוגרפי: דיון אפיסטמולוגי ומתודולוגי", בתוך מתודולוגיות פמיניסטיות, עורכות מיכל קרומר-נבו, מיה לביא-אג'אי ודפנה הקר (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, סדרת מגדרים, 2014), 151-171.
3. Rachel Pain, "Chronic urban trauma: The slow violence of housing dispossession," *Urban Studies*, 56, (2) (2019): 385-400.
4. שם.
5. במאמר זה אנו משתמשים במושג "להט"ב" במשמעות של "לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים וביסקסואלים". במושג "קוויר" אנו משתמשים במשמעותו הרדיקלית, המערערת והנוזילה בנוגע לזהות מינית, כקטגוריית זהות לא זהותנית, כלומר לא כ"עוד" קטגוריית זהות או מונח מטרייה הכולל את שלל הזהויות והפרקטיקות המיניות הלא-הטרונורמטיביות. להרחבה ראו אייל גרוס ועמליה זיו, "בין תיאוריה לפוליטיקה: לימודים הומו-לסביים ותיאוריה קווירית", בתוך מעבר למיניות – מבחר מאמרים בלימודים

טראומה קווירית אורבן

הומו־לסביים ותיאוריה קווירית, עורכים י' קדר, ע' זיו וא' קנר (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, סדרת מגדרים, Annamarie Jagose, *Queer Theory: An Introduction* (New York: New York ;9-44, (2003 University Press, 1996).

6. במונח "אקטיביזם מרחבי" הכוונה לפעולה חברתית קולקטיבית שחותרת לשינוי ביחסי הכוחות בתוך קבוצות בחברה וביניהן, ויש לה תפקיד בתהליך ייצור (מחדש) של המרחב הפיזי, החברתי, התרבותי והתודעתי. בהקשר זה אקטיביזם מרחבי הוא פעולה כפולה, במובן זה שהיא משפיעה על תהליך ייצור (מחדש) של המרחב אך גם מושפעת ממנו. הגדרה זו מתכתבת עם המשגות מוקדמות, למשל "גיאוגרפיה של אקטיביזם" (Geography of Activism), כלומר המרחב של פעולות אקטיביסטיות, או "גיאוגרפיה אקטיביסטית" (Activist Geographies), כלומר פעולה שמבקשת לשנות יחסי כוח של דיכוי תוך הזדהות וסולידריות של הגיאוגרפים האקטיביסטים עם קבוצות מוחלשות, קהילות או תנועות חברתיות. Tovi Fenster and Chen Misgav, "The protest within the protest? Political spaces of feminism and ethnicities in the 2011 Israeli Protest Movement," *Women's Studies International Forum*, 52 (2015):20-29; Chen Misgav, "With the current, against the wind: Constructing spatial activism and radical politics in Tel Aviv's LGBT Community Center," *ACME: An International E-Journal for Critical Geography*, 14(4) (Misgav, "With the current" (להלן (2015): 1208-1234.

7. ראו Ann Cvetkovich, "Sexual trauma/queer memory: Incest, lesbianism, and therapeutic culture," *GLQ* 2 (1995): 351-377.

8. David Eng and David Kazanjian, "Introduction: Mourning remains," in *Loss: The Politics of Mourning*, eds. David Eng and David Kazanjian (Los Angeles: University of California Press, 2003), 1-29.

9. Laura Brown, "Sexuality, Lies and Loss," *Journal of Trauma Practice* 2, (2) (2003): 57-8.

10. ש.ם.

11. Douglas Crimp, "Melancholia and moralism," in *Loss: The Politics of Mourning*, eds. David Eng and David Kazanjian (Los Angeles: University of California Press, 2003), 188-204; Douglas Crimp, *Melancholia and Moralism: Essays on AIDS and Queer Politics* (Cambridge: MIT Press, 2004) (להלן *Melancholia and Moralism*); Crimp,

Ann Cvetkovich, "Legacies of trauma, legacies of activism," in *Loss: The Politics of Mourning*, eds. Douglas Eng and David Kazanjian (Los Angeles: University of California Press, 2003), 427-457 (להלן *Legacies of trauma*); Cvetkovich,

Ann Cvetkovich, *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Culture* (Durham, NC: Duke University Press, 2003).

12. כמו למשל ג'ודית באטלר, דאגלס קרימפ, אן סבטקוביץ או שרה שולמן.

- Lynda Johnston, "Gender and sexuality II: Activism," *Progress in Human Geography* 13.38 (3) (2017): 457-465.
14. ביוני 2020 התאבד חן לנגר, אחד מצוות המדריכים בברנוער שנפצע באורח קשה באירוע הירי במועדון. לנגר התמודד עם קשיים נפשיים ובירוקרטיים עצומים בשנים שלאחר הפגיעה, ועם היעדר רשת תומכת שתסייע לו לצלוח את הקשיים. חשוב לציין כי למרות הקשיים העצומים הפך לנגר בשנים שלאחר אירוע הירי במועדון לפעיל קהילתי נמרץ ולאקטיביסט שפעל רבות לקידום זכויות להט"ב. כבר בעצרת בכיכר רבין, שבוע לאחר שנפצע במועדון ובעודו סובל מכאבים וממגבלות גופניות בעקבות הפגיעה, השתתף לנגר כדובר בעצרת ועשה זאת כמעט מדי שנה בעצרות הזיכרון לרצח. ראו איתי בלומנטל, "חן לנגר שנפצע במתקפת הירי בברנוער הלך לעולמו", *ynet*, 17.6.2020, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5749199,00.html.
15. ראו למשל Nadine Naber and Zeuna Zaatari, "Reframing the war on terror: Feminist and lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer (LGBTQ) activism in the context of the 2006 Israeli invasion of Lebanon," *Cultural Dynamics* 26 (1) (2014): 91-111.
16. Oslem Atalay and Petra L. Doan, "Reading LGBT Movement through Its Spatiality in Istanbul, Turkey," *Geography Research Forum* 39 (2019): 106-127.
17. Kath Browne and Catherine J. Nash, "Heteroactivism: Beyond anti-gay," *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 16 (4) (2017): 643-652.
18. מחקר השדה שעליו מבוססות התיאורטיזציה וההמשגה במאמר זה כלל עבודה אתנוגרפית בזירות המרכזיות לפעולתם של ארגונים ותנועות להט"ביים וקווייריים בירושלים ובתל אביב – הבית הפתוח בירושלים והמרכז הגאה בתל אביב – והשתתפות פעילה באירועים המנותחים ומתוארים בו. Misgav, "With the current"; Gilly Hartal and Orna Sasson-Levy, "Being [in] the center — Sexual citizenship and homonationalism at Tel Aviv's Gay-Center," *Sexualities*, 20 (5-6) (2016): 738-761 (להלן "Being [in] the center"); Chen Misgav and Gilly Hartal, "Queer movements in Tel Aviv and Jerusalem: A comparative discussion," in *Routledge Handbook on Middle East Cities*, eds. Haim Yacobi and Mansour Nasara Misgav and Hartal, "Queer movements in (להלן) (New York: Routledge, 2019), 57-74 (Tel Aviv and Jerusalem מלבד העבודה האתנוגרפית, המאמר מבוסס על ניסיונם רב-שנים של שני המחברים ומעורבותם הפעילה באקטיביזם להט"בי ופוליטי. היות שמאמר זה מתמקד בהמשגה תיאורטית ואינו סקירה שיטתית של תהליכי המחקר והממצאים של מחקר השדה, בחרנו לא לפרט לעומק את שיטות המחקר ואת פרדיגמות המחקר הפמיניסטיות והקווייריות שעמדו בבסיסו. להרחבה מתודולוגית ואפיסטמולוגית ולדיון מעמיק במשמעותה של מעורבות החוקרים כפעילים פוליטיים וחברתיים לתהליך המחקרי ראו: Gilly Hartal and Chen Misgav, "Queer urban trauma and its spatial politics: A lesson from social movements in Tel Aviv and Jerusalem," *Urban Studies* (2020) DOI: 0042098020918839 (להלן "Hartal and Misgav, "Queer urban trauma and its spatial politics").

- Chris Philo, "The geographies that wound," *Population, Space and Place* 11 (2005): 19-441-454.
20. (Doreen Massy, "Places and their pasts," *History Workshop Journal* 39 (1995): 182-192; Scott McKinnon, Andrew Gorman-Murray and Dale Dominey-Howes, "The greatest loss was a loss of our history': Natural disasters, marginalized identities and sites of memory," *Social and Cultural Geography*, 17 (8) (2016): 1120-1139; (להלן) (McKinnon et als., "The greatest loss was a loss of our history" Steve Pile, "Memory and the city," in *Temporalities, Autobiography and Everyday Life*, eds. Jan Campbell and Jante Harbord (Manchester: Manchester University Press, 2002), 111-127; Marita Sturken, *Tangled Memories: The Vietnam War, the AIDS Epidemic and the Politics of Remembering* (Berkeley: University of California Press, 1997) 00083403
21. Rachel Pain, "Everyday terrorism: Connecting domestic violence and global terrorism," (Pain, "Everyday terrorism" (להלן) *Progress in Human Geography*, 38 (4) (2014): 531-550 Rachel Pain, "Seismologies of emotion: Fear and activism during domestic violence," Pain, "Seismologies of (להלן) *Social and Cultural Geography*, 15 (2) (2014): 127-150 emotion"); Rachel Pain and Liz Staeheli, "Introduction: Intimacy-geopolitics and violence," *Area*, 46 (4) (2014): 344-360.
22. McKinnon et als., "The greatest loss was a loss of our history" 00083403
23. Petra Doan, "Queers in the American city: Transgendered perceptions of urban space," Doan, "Queers in the American (להלן) *Gender, Place and Culture*, 14 (1) (2007): 57-74 city"); Gilly Hartal, "Fragile subjectivities: Constructing queer safe spaces," *Social & Cultural Geography*, 19 (8) (2018): 1053-1072; (להלן) ("Hartal, "Fragile subjectivities" *Cultural Geography*, 19 (8) (2018): 1053-1072 Lital Pascar, Gilly Hartal, and Yossi David, "Queering safety? An introduction," (Pascar et als., "Queering safety" (להלן) *Borderlands*, 17 (1) (2018): 1-11
24. Jeffery C. Alexander, *Trauma: A Social Theory* (Cambridge: Polity Press, 2012)
25. שם, 4.
26. Pain, "Everyday terrorism"; Pain, "Seismologies of emotion"
27. Pain, "Everyday terrorism"
28. Hille Koskela, "'Bold walk and breakings': Women's spatial confidence versus fear of violence," *Gender, Place and Culture*, 4 (3) (1997): 301-319; Hille Koskela and Rachel Pain, "Revisiting fear and place: Women's fear of attack and the built environment," *Geoforum*, 31 (2) (2000): 269-280
29. McKinnon et al., "The greatest loss was a loss of our history," 1120-1139; Scott McKinnon, Andrew Gorman-Murray and Dale Dominey-Howes, "Remembering an

- epidemic during a disaster: Memories of HIV/AIDS in Australia and New Zealand,”
.Gender, Place and Culture, 24 (1) (2017): 52-63
- .McKinnon et al., “The greatest loss was a loss of our history,” 1126 .30
- David Eng, “Cultural trauma, memory, and gendered collective action: The case of .31
 .Women in the Storm,” *NWSA Journal*, 20 (3) (2008): 138-162
- Marita Sturken, *Tangled Memories: The Vietnam War, the AIDS Epidemic, and the .32
 .Politics of Remembering* (California: University of California Press, 1997)
- Peter S. Hawkins, “Naming names: The art of memory and the NAMES Project AIDS .33
 quilt,” *Critical Inquiry*, 19 (4) (1993): 752-779; Sarah Schulman, *The Gentrification of
 .the Mind: Witness to a Lost Imagination* (Berkeley: University of California Press, 2012)
- Cvetkovich, “Legacies of trauma”; Ann Cvetkovich, *An Archive of Feelings: Trauma, .34
 .Sexuality, and Lesbian Public Culture* (Durham, NC: Duke University Press, 2003)
- Michael P. Brown, *Replacing Citizenship: AIDS Activism and Radical Democracy* למשל .35
 (New York and London: Guilford Press, 1997); Michael P. Brown, “Working political
 geography through social movements theory: The case of gay and lesbian Seattle,” in *The
 SAGE Handbook of Political Geography*, eds. Kevin R. Cox, Murray Low and Jennifer
 Brown, “Working political (להלן) Robinson (Thousand Oaks, CA: Sage, 2008), 285-304
 .geography through social movements theory”)
- .McKinnon et al., “Remembering an epidemic during a disaster,” 52-63 .36
- Yong-Sook Lee and Brenda S. A. Yeoh, “Introduction: Globalization and the politics .37
 .of forgetting,” *Urban Studies*, 41 (12) (2004) 2295-2301
- Steven Hoelscher and Derek H. Alderman, “Memory and place: Geographies of a .38
 .critical relationship,” *Social & Cultural Geography*, 5 (3) (2004): 347-355
- Maoz Azaryahu, “The spontaneous formation of memorial space: The case of Kikar .39
 .Rabin, Tel Aviv,” *Area*, 28 (4) (1996): 501-513
- Nimrod Luz, “The politics of sacred places: Palestinian identity, collective memory, .40
 and resistance in the Hassan Bek mosque conflict,” *Environment and Planning D: Society
 and Space*, 26 (6) (2008): 1036-1052; Nimrod Luz, “Planning with resurgent religion:
 Informality and gray spacing of the urban landscape,” *Planning Theory & Practice*, 16
 .(2) (2015): 278-284
- .41 בהקשר זה המחקר החלוצי של ג'יל ולנטיין מהווה נקודת ציון, גם אם עסק בנשים ולא במיעוטים
 .מינייים: Gill Valentine, “The geography of women's fear,” *Area*, 21 (1989): 385-390
- The Roestone Collective, “Safe space: Towards a reconceptualization,” *Antipode*, 46 .42

- (2014): 1346-1365.
- .Hartal, "Fragile subjectivities"; Pascar et al., "Queering safety?" .43
- Michael P. Brown, *Closet Space: Geographies of Metaphor from the Body to the* .44
Globe (London: Routledge, 2000)
- Christina B. Hanhardt, *Safe Space — Gay Neighborhood History and the Politics of* .45
Violence (Durham, NC: Duke University Press, 2013)
- .46 לדיןן מעמיק במושג זה ראו גילי הרטל, יוסי דוד וליטל פסקר, "מרחב בטוח", מפתח – כתב עת
לקסיקלי למהשבה פוליטית, 8 (2014): 93-120.
- .Hartal, "Fragile subjectivities" .47
- .Michael Warner, "Publics and counterpublics," *Public Culture*, 14 (1) (2002): 49-90 .48
- Gavin Brown, "Mutinous eruptions: Autonomous spaces of radical queer .49
activism," *Environment and Planning A* 39 (2007): 2685-2698; Kath Browne
and Leela Bakshi, *Ordinary in Brighton? LGBT, Activisms and the City* (Surrey,
UK: Ashgate, 2013); Misgav, "With the current"; Chen Misgav, "Gay-riatics:
Spatial politics and activism of gay seniors in Tel-Aviv's Gay Community Centre,"
(Misgav, "Gay-riatics" (להלן) *Gender, Place & Culture*, 23 (11) (2016): 1519-1534
.Hartal and Misgav, "Queer Urban Trauma";
- Walter Nicholls, "The geographies of social movements," *Geography Compass*, 1 (3) .50
(2007): 610
- Manuel Castells, *The City and the Grassroots* (Berkeley: University of California .51
Press, 1983)
- Gavin Brown, "Queer movements," in *The Ashgate Research Companion למשל* .52
to Lesbian and Gay Activism, eds. David Paternotte and Manon Tremblay
;(Brown, "Queer movements," (להלן) (Aldershot, UK: Ashgate, 2015), 73-88
Brown, "Working political geography through social movements theory"; Catherine
J. Nash, "Gay and lesbian political mobilization in urban space: Toronto," in *Queer*
Mobilizations: Social Movement Activism and Canadian Public Policy, ed. Manon
Tremblay (Vancouver: UBC Press, 2015), 208-226
- Jon Binnie and Christian Klesse, "Transnational geographies of activism around .53
lesbian, gay, bisexual, transgender and queer politics in Poland," *Dialogue and*
Universalism, 20(5-6) (2010): 41-49; Jon Binnie and Christian Klesse, "'Like a Bomb
in the Gasoline Station': East-West migration and transnational activism around lesbian,
gay, bisexual, transgender and queer politics in Poland," *Journal of Ethnic and Migration*
Studies, 39 (7) (2013): 1107-1124

- Misgav and Hartal, "Queer movements in Tel Aviv and Jerusalem" .54
- Doan, "Queers in the American city" .55
- Judith Butler, *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence* (London: Verso, .56
(להלן *Butler, Precarious Life*) (2004).
- Laura, S. Brown, "Sexuality, lies and loss: Lesbian, gay, and bisexual perspectives on .57
.trauma," *Journal of Trauma Practice*, 2 (2) (2003), 55-68
- Ruth Preser, "Lost and found in Berlin: Identity, ontology and the emergence of Queer .58
.Zion," *Gender, Place & Culture*, 24 (3) (2017), 413-425
- .59 אפי זיו, "טראומה עיקשת", *מפתח* – כתב עת לקסיקלי למחשבה פוליטית, 5 (2012): 74-55.
- David M. Halperin and Valrie Traub (eds.), *Gay Shame* (Chicago: University of .60
Chicago Press, 2009); Sally R. Munt, *Queer Attachments* (Aldershot, UK: Ashgate,
2008); Eve Kosofsky Sedgwick, "Queer performativity: Henry James's *The Art of the*
Novel," *GLQ*, 1 (1993): 1-16
- .Michael Warner, "Publics and counterpublics," *Public Culture*, 14 (1) (2002), 49-90 .61
- Heather Love, *Feeling Backwards: Loss and the Politics of Queer History* (Cambridge, .62
.MA: Harvard University Press, 2007)
- Lynda Johnston, "Pride/Shame," in *Keywords in Radical Geography: Antipode at 50*, .63
eds. Tariq Jazeel et al. (Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2019), 217-220; Gordon Waitt
and Chris Stapel, "Fornicating on floats"? The cultural politics of the Sydney Mardi Gras
"בין הכפפה להתנגדות: הדיאלקטיקה של מנגנוני הבושה", *תיאוריה וביקורת*, 32 (2008): 128-99; מרב אמיר,
"לא רק גאווה: הבושה בשיח הקווירי", *תיאוריה וביקורת*, 32 (2008): 253-243.
- Crimp, "Melancholia and moralism"; Crimp, *Melancholia and Moralism: Essays*; .64
.Cvetkovich, *Legacies of trauma*"; Cvetkovich, *An Archive of Feelings*
- Amalia Ziv, "Performative politics in Israeli queer anti-occupation activism," *GLQ* .65
.16, (4) (2010): 537-556
- .Crimp, "Melancholia and moralism"; Crimp, *Melancholia and Moralism: Essays* .66
- .67 אין הכוונה כמובן לכך שהאיידס כמחלה נעלם או שנמצא לו חיסון, אלא לעידן הנוכחי שבו אפשר
לחיות עם נגיף ה-HIV שנים רבות בלי לחלות או למות כפי שהיה בשנות השמונים ובראשית שנות
התשעים של המאה העשרים. במובנים רבים, החיים עם נגיף ה-HIV נעשו דומים לחיים עם מחלה כרונית.
.68 מובן שטיעון זה של קרימפ רלבנטי למציאות החיים החברתית והפוליטית בארצות הברית, אך אנו
סבורים שהוא תקף במידה לא מעטה גם לישראל. חיזוק לעמדה זו ניתן לראות במאמרו של אייל גרוס
העוסק בפוליטיקה קווירית בישראל בעשור הנוכחי: אייל גרוס, "הפוליטיקה של זכויות להט"ב: בין (הומו)

טראומה קווירית אורבנית גילי הרטל ורחן משגב

- נורמטיביות (והומו) לאומיות לפוליטיקה קווירית", מעשי משפט – כתב עת למשפט ולתיקון חברתי, ה (2013): 101-141 (להלן גרוס, "הפוליטיקה של זכויות להט"ב").
- .69 Cvetkovich, "Legacies of trauma"; Cvetkovich, "An Archive of Feelings".
- .70 Dominick LaCapra, *Representing the Holocaust: History, Theory, Trauma* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1994).
- .71 Cvetkovich, "Legacies of trauma"; Cvetkovich, "An Archive of Feelings".
- .72 Jasbir K. Puar, *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times* (Durham, NC: Duke University Press, 2007) (להלן Puar, *Terrorist Assemblages*).
- .73 Alon Harel, "The Rise and Fall of the Israeli Gay Legal Revolution," *Columbia Human Rights Law Review*, 31 (1999): 443-471.
- .74 Amit Kama, "Parading Proudly into the Mainstream: Gay and Lesbian Immersion in the Civil Core," in *The Contradictions of Israeli Citizenship: Land, Religion and State*, eds. Guy Ben Porat and Bryan B. Turner (New York: Routledge, 2011), 180-202.
- השיח של "זכויות" ההומואים בישראל שנוי במחלוקת על רקע הסכסוך המתמשך עם הפלסטינים. קולות גוברים בתנועה הלהט"בית הגלובלית רואים ב"זכויות" אלו צורה של פינקושינג – אסטרטגיה שנועדה להסתיר את מדיניות הכיבוש וההפרה של זכויות אדם בישראל מאחורי חזות של קדמה שמקדמת "הסצנה ההומואית" הפורחת בתל אביב. ראו גרוס, "הפוליטיקה של זכויות להט"ב"; Sarah Schulman, *Israel/Palestine and the Queer International* (Durham, NC: Duke University Press, 2012).
- .75 Madelain Adelman, "Sex and the city: The politics of gay pride in Jerusalem," in *Jerusalem: Conflict and Cooperation in a Contested City*, eds. Madelain Adelman and Miriam F. Elman (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2014), 233-260.
- .76 Oren Yiftachel, "The Aleph — Jerusalem as critical learning," *City*, 30 (3) (2016): 483-494.
- .77 Iris Rachamimov, "From Lesbian Radicalism to Trans-Masculine Innovation: The Queer Place of Jerusalem in Israeli LGBT Geographies (1979-2007)," *Geography Research Forum*, 39 (2019): 19-42.
- .78 לקריאה נוספת ראו אתר הארגון: www.alqaws.org/siteEn/index.
- .79 פוליטיקה של החזקה מדגישה את ההתלכדות של הפרטי והציבורי בפוליטיקה הלהט"בית, תוך כדי הכלה של תפיסות עולם ועמדות מנוגדות ושילוב של להט"בים בעלי גילומים גופניים שונים ואף עמדות פוליטיות מנוגדות. גישה כזו מדגישה סגנון דיאלקטי שרואה בהחזקה מאמץ מתמיד לאזן ולהכיל פוליטיקה נורמטיבית (למשל בצורה של היטמעות של להט"בים) ושיח של הכלה עם פוליטיקה רדיקלית וקווירית Gilly Hartal, "The politics of holding: Home and LGBT visibility in contested Jerusalem," *Gender, Place & Culture*, 23 (8) (2016): 1193-1206 (להלן Hartal, "The politics of holding").

80. גרוס, "הפוליטיקה של זכויות להט"ב".

81. Puar, *Terrorist Assemblages*.

82. Gilly Hartal and Orna Sasson-Levy, "Re-reading homonationalism: An Israeli spatial perspective," *Journal of Homosexuality*, 65 (10) (2018): 1391-1414 (להלן Hartal and Sasson-Levy, "Re-reading homonationalism").

83. מעניין וחשוב לציין שבעשור זה ההתנגדות הדתית למצעד ולנוכחות של להט"בים וקווירים במרחב הציבורי של ירושלים הגיעה לא רק מהנהגת הקהילות היהודיות האורתודוקסיות בעיר אלא גם מהנהגת קהילות מוסלמיות ונוצריות, ואף יצרה בין מנהיגי הקהילות הללו קואליציות שלא היה אפשר לדמיין בשום קונסטלציה אחרת. הסרט התיעודי "ירושלים גאה להציג" עקב אחרי ההתפתחויות הפוליטיות בעיר בעשור זה (2008, בימוי ניצן גלעד). ראו גם חגי אלעד, "בירושלים, מהמסלול של מצעד הגאווה רואים חומות", בתוך **אי-כאן שפה, זהות, מקום, עורכים ישראל כ"ץ**, זאב דגני ותמר גרוס (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, קו אדום, 2008), 276-252.

84. Bashir Bashir and Amos Goldberg, "Introduction: The Holocaust and the Nakba: A new syntax of history, memory, and political thought," in *The Holocaust and the Nakba: A New Grammar of Trauma and History*, eds. Bashir Bashir and Amos Goldberg (New York: Columbia University Press, 2019), 1-44 (להלן Bashir and Goldberg, "The Holocaust and the Nakba").

85. Keren Friedman-Peleg and Yoram Bilu, "From PTSD to 'national trauma': The case of the Israel Trauma Center for Victims of Terror and War," *Transcultural Psychiatry*, 48 (4) (2011): 416-436; Galia Plotkin-Amrami and José Brunner, "Making up 'national trauma' in Israel: From collective identity to collective vulnerability," *Social Studies in Science*, 45 (4) (2015): 525-45; Idith Zertal, *Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).

86. Bashir and Goldberg, "The Holocaust and the Nakba"; Alon Confino, "When Genya and Henryk Kowalski challenged history — Jaffa, 1949: between the Holocaust and the Nakba," in *The Holocaust and the Nakba: A New Grammar of Trauma and History*, eds. Bashir Bashir and Amos Goldberg (New York: Columbia University Press, 2019), 135-153; Efrat Even-Tzur, "'The road to the village': Israeli social unconscious and the Palestinian Nakba," *International Journal of Applied Psychoanalysis Studies*, 13 (2016): 305-322; Yochi Fischer, "What does exile look like? Transformations in the linkage between the Shoah and the Nakba," in *The Holocaust and the Nakba: A New Grammar of Trauma and History*, eds. Bashir Bashir and Amos Goldberg (New York: Columbia University Press, 2019), 173-186.

87. Orna Sasson-Levy, "Constructing identities at the margins: Masculinities and

- .105 שם, 294.
- Gavin Brown, "Queer movements," 73-88; Michael P. Brown, "Replacing .106 Citizenship"; Chen Misgav and Hartal, "Queer movements in Tel Aviv and Jerusalem"; Marc Stein, *Rethinking the Gay and Lesbian Movement* (New York and London: Routledge, 2012).
107. הנשיא פרס, ששנתיים קודם לכן הביע התנגדות למצעד הגאווה הירושלמי, תועד כעת אומר כי "יריות הרוצח פגעו בכולנו". ראו שומפלב, "פרס בעצרת הזיכרון", ה"ש 87.
- Brown, "Working political geography through social movements theory"; Lynda .108 Johnston, "Gender and sexuality II: Activism," 457-465; Lynda Johnston and Robin Longhurst, *Space, Place and Sex, Geographies of Sexualities* (Plymouth, UK: Rowman & Littlefield, 2010).
- Sara Ahmed, "The Cultural Politics of Emotions"; Gavin Brown Jenny and Pickerill, .109 "Space for emotion in the spaces of activism," *Emotion, Space and Society*, 2 (1) (2009): 24-35; Johnston, "Gender and sexuality II: Activism," 457-465; Eleanor Wilkinson, "The emotions least relevant to politics? Queering autonomous activism," *Emotion, Space and Society*, 2 (2009): 36-43.
- Cvetkovich, Legacies of trauma; Crimp, "Melancholia and moralism"; Crimp, .110 *Melancholia and Moralism: Essays*.
- Hartal and Sasson-Levy, "Re-reading homonationalism" .111
- Doan, "Queers in the American city" .112
- Lynda Johnston, "Gender and sexuality III: Precarious places," *Progress in Human .113 Geography*, 42, (6) (2018): 933; Butler, *Precarious Life*

